

СТРАТЕГИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ АРИЉЕ 2012-2017

фебруар 2012

Садржај:

1	УВОД.....	3
1.1	ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ	3
1.2	ЦИЉ ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ	4
1.3	ПРИКАЗ МЕТОДОЛОГИЈЕ.....	4
2	СТРАТЕШКИ ОКВИР ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ.....	6
2.1	ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	6
2.2	ЕУ ПОЛИТИКА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА КА ЗЕМЉАМА КАНДИДАТИМА	7
2.3	СТРАТЕШКИ ОКВИР РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	8
2.4	РУРАЛНА ПОДРУЧЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	8
2.5	НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	10
3	АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА	12
3.1	ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ВЕЛИЧИНА	12
3.2	ДЕМОГРАФСКИ ТРЕНДОВИ.....	16
3.3	ПРИРОДНИ РЕСУРСИ.....	19
3.4	ЕКОНОМИЈА РУРАЛНИХ ОБЛАСТИ	22
3.5	ИНФРАСТРУКТУРА У РУРАЛНИМ ОБЛАСТИМА.....	32
3.6	СЛУЖБЕ ПОДРШКЕ	35
3.7	ЖИВОТНА СРЕДИНА.....	38
4	SWOT АНАЛИЗА.....	42
4.1	Увод.....	42
4.2	SWOT МАТРИЦА	42
4.3	АНАЛИЗА РАЗВОЈНИХ МОГУЋНОСТИ	45
5	СТРАТЕГИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	47
5.1	ВИЗИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	47
5.2	СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ.....	47
5.3	МАТРИЦА ЦИЉЕВА И МЕРА.....	48
6	ПАРТНЕРСТВА У СПРОВОЂЕЊУ ПОЛИТИКЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА	54
7	ПРИСТУП РУРАЛНОМ РАЗВОЈУ У ЗАВИСНОСТИ ОД СТЕПЕНА РУРАЛНОСТИ	56
8	МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА.....	58
9	ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	61

1 УВОД

1.1 Полазне основе

У економској теорији и пракси, појам руралног развоја јавља се последњих деценија. Настао је као погодан одговор на проблеме везане за регионалне неједнакости у степену развијености и послужио као прихватљив концепт за комплексније валоризовање развојних потенцијала руралних подручја.

У циљу правилног постављања политике руралног развоја, мора се направити неопходна дистанца између руралне и пољопривредне политике.

Пољопривредна политика бави се постизањем циљева за пољопривредни сектор. Домети ове политике су фарме и произвођачи. Циљеви су по правилу: одржавање и побољшавање прихода, ефикасност и конкурентност, а у време међународне несигурности, повећање производње, чак и ако није профитабилна.

Рурална политика бави се постизањем циљева за рурална подручја која обухвата широк спектар различитих социоекономских активности. Крајњи корисници политике руралног развоја су сви становници руралних подручја, а не само пољопривредни произвођачи, те је зато и стратешки циљ политике руралног развоја оријентисан ка унапређењу квалитета живота руралног становништва. Циљеви којима се то постиже, тичу се унапређења конкурентности свих делатности карактеристичних за руралну економију једне територије, обезбеђење алтернативних извора прихода, промоција локалних вредности и производа, културног и историјског наслеђа, као и заштита животне средине, биодиверзитета и карактеристичног пејзажа руралне средине.

Руралном економијом у Општини Ариље, доминира пољопривредна активност, а колико успешан пољопривредни сектор доприноси развоју руралних области кроз локалне приходе и расходе и стварање запослености, тако и успешна рурална економија обезбеђује запошљавање за вишак радне снаге у пољопривреди. Успешна рурална економија са широким могућностима за запошљавање, може имати већи утицај на пољопривреду него што пољопривредни сектор има на руралну економију.

Општина Ариље је у оквиру Програма прекограничне сарадње Србија – Босна и Херцеговина укључена у спровођење пројекта „Унапређење капацитета за ЛЕАДЕР врсте операција у пограничном подручју“. Носилац пројекта је Асоцијација за развој ибарске долине из Краљева, док су, поред општине Ариље, партнери на пројекту и општине Рогатица и Источни Стари Град из Републике Српске.

У оквиру пројекта спроведена је обука за представнике општине, пословног сектора и цивилног друштва о руралној политици ЕУ, као и о ЛЕАДЕР приступу. Такође, једна од пројектних активности је била и израда стратегија руралног развоја општина Ариље, Рогатица и Источни Стари Град.

1.2 Циљ израде Стратегије

Стратегија руралног развоја обезбеђује:

- Утврђивање руралног простора општине Ариље, као и његову поделу према степену руралности у складу са националним развојним приоритетима и међународним методологијама,
- Анализу снага, слабости, шанси и претњи за развој руралних подручја општине Ариље,
- Развој руралних подручја у смислу постизања целог комплекса жељених социјалних, економских, еколошких, културолошких и других ефеката, правилним коришћењем доступних ресурса и
- Дефинисање циљева, приоритета и мера за развој руралних подручја.

Општи циљ који се жели постићи израдом Стратегије руралног развоја је да се на бази анализе социоекономских прилика дефинишу кључни проблеми и ограничења у развоју руралних подручја општине Ариље и предложе мере за њихово решавање.

1.3 Приказ методологије

За потребе овог документа као почетни корак, спроведена је анализа европског и националног законодавног и стратешког оквира у сектору руралног развоја и резултати ове анализе су приказани у првом и другом поглављу.

Следећи корак је био анализа сектора. Резултати анализе сектора руралног развоја у општини Ариље приказани су у трећем поглављу. Анализа сектора садржи мерљиве, јасне и објективно идентификоване податке и чињенице о општини Ариље. Она нам пружа могућност да сагледамо јасну слику Општине у погледу потенцијала и могућности руралног развоја. У општини Ариље су организовани састанци са руководством општине и представницима општинске управе и скупштинских тела. На састанцима, је представљена методологија, изнете су основне смернице о сектору на нивоу општине и дефинисана је листа заинтересованих страна које ће бити укључене у ову анализу. Са свим заинтересованим странама су одржани састанци на којима се разговарало о постојећем стању у сектору руралног развоја и могућностима развоја. Поред резултата састанака са заинтересованим странама, подаци коришћени у Анализи су преузети из различитих извора: Завод за статистику, Национална служба запошљавања, Агенција за привредне регистре, Општинска управа Ариље, као и из постојећих база података различитих локалних и регионалних институција као и сличних истраживања рађених у друге сврхе. Такође су коришћени и подаци из општинских стратешких докумената. Аспекти који су анализирани су: положај и насеља; демографски трендови; економија у руралним областима; инфраструктура у руралним областима; службе подршке за рурално становништво и животна средина.

У четвртом поглављу су приказани резултати анализе постојећег стања, кроз коришћење SWOT методологије. SWOT матрица је урађена за све аспекте анализе постојећег стања.

У петом поглављу је дефинисана визија и циљеви руралног развоја за општину Ариље, по областима које су у складу са ЕУ политиком руралног развоја, као и мере које је потребно реализовати како би се испунили постављени циљеви. Предлог циљева и мера је додатно разрађен на састанцима са представницима заинтересованих страна.

У шестом поглављу је дат приказ потреба и могућности за стварање партнерстава за спровођење Стратегије.

У седмом поглављу су анализирани услови за спровођење Стратегије у зависности од различитог степена руралности и развијености појединих делова територије општине Ариље.

Осмо поглавље даје приказ метода за спровођење мониторинга и евалуације Стратегије руралног развоја општине Ариље.

2 СТРАТЕШКИ ОКВИР ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ

2.1 Европска политика руралног развоја

Пољопривредна политика Европе се одређује на нивоу ЕУ, а за њену имплементацију су задужене Владе земаља чланица. Са више од 56% становништва које живи у руралним областима (91% територије), рурални развој представља област политике која је од виталног значаја за ЕУ. Јачање ЕУ политике руралног развоја је, због тога, важан приоритет ЕУ. Политика обезбеђује највише стандарде у заштити животне средине у пољопривреди и шумарству као и другим, сличним, активностима.

Садашња политика ЕУ је заснована на следећим принципима: мултифункционалност пољопривреде, мултисекторски и интегрални приступ руралној економији, диверсификација делатности, креирање нових извора прихода у руралним областима, проширење могућности запошљавања, заштита руралног богатства, децентрализација, партнерство на локалном и регионалном нивоу, транспарентност у креирању и руковођењу развојним програмима.

ЕЦ је формирала Фонд за рурални развој за период 2007-2013. године чији је буџет 88.75 милијарди евра. Овај буџет треба да омогући испуњење предвиђених циљева политике руралног развоја, дозволи иновације и разноликост ван традиционалног агробизниса у руралним подручјима, одговори на очекивања друштва за формирањем конкурентне и еколошки одрживе пољопривреде, шумарства и прехранбеног сектора у руралним областима ЕУ.

У пољопривредном сектору, као и у руралним областима, ЕУ тежи ка балансираном економском расту, технолошким побољшањима и креирању нових послова методама које су еколошки одрживе.

Основна правила управљања политиком руралног развоја у периоду од 2007-2013. године су дата у регулативи Европске Комисије бр. 1689/2005. У оквиру ове регулативе, политика руралног развоја у периоду 2007–2013 се фокусира на:

- **Подизање конкурентности у сектору пољопривреде и шумарства:** Пољопривреда је водећа привредна грана у руралним подручјима. У наредном периоду ће се подстицати ефикасност и конкурентност пољопривредне производње. Разноврсност пољопривредног потенцијала унутар ЕУ руралних подручја ће се подстицати. Посебна пажња ће се посветити новим чланицама ЕУ чија ће рурална подручја пролазити кроз структурне промене. Овај принцип подразумева тзв. транзиционе мере за нове земље чланице, подршку полунаталним газдинствима која су у процесу реформе и подршку успостављању

произвођачких удружења. Унутар овог принципа се захтева успостављање одговарајућег баланса између одрживости газдинства, заштите животне средине и социјално-друштвене димензије руралног развоја.

- **Унапређење животне средине и села:** Основни циљ овог принципа је да заштити животну средину и обезбеди одрживо коришћење земљишта. Посебна пажња се обраћа на подручја са природним и физичким недостатцима. Политика одрживог развоја подстиће најважније учеснике (пољопривреднике, шумаре и остале) на очување руралних предела, крајолика и природног окружења у циљу спречавања напуштања пољопривредног и шумског земљишта. ЕУ кроз овај принцип суфинансира приоритете као што су борба против климатских промена, побољшање биодиверзитета и квалитета вода, смањење ризика од последица природних непогода и сл.
- **Подизање квалитета живота у руралним областима и подстицање разноликости у руралним економијама:** Основни циљ овог принципа је да помогне одрживи развој и побољша друштвено-економску структуру у удаљенијим руралним и приградским подручјима. Средства су намењена побољшању приступа основним услугама, развоју инфраструктуре, побољшању стања животне средине, промовисању одрживог развоја у овим срединама, стварању прилика за запошљавање (нарочито за младе и жене) ван пољопривреде као и лакшем приступу информацијама и информационо-технолошким решењима.

При овоме ће се подстицати ЛЕАДЕР¹ приступ. ЛЕАДЕР је у почетку замишљен као пилот пројекат са циљем да покуша да подржи привредни, друштвени и социјални развој као и интегрисање руралних подручја. Програм је настојао да наведене циљеве оствари путем израде локалних стратегија развоја. Ови планови и активности су резултат рада локалне заједнице, и у складу су са националним стратегијама и ЕУ правцима развоја. ЛЕАДЕР приступ руралном развоју се задржао у политици руралног развоја за период 2007-2013. година.

2.2 ЕУ политика руралног развоја ка земљама кандидатима

Европска Комисија је од 2007. године заменила раније предприступне фондове (PHARE, ISPA I SAPARD) Инструментом предприступне помоћи (ИПА). ИПА регулатива дефинише обим и врсту помоћи коју ће земља кандидат добити као и помоћ земљама потенцијалним кандидатима за период 2007-2013 године.

Делокруг помоћи за земље кандидате укључује следеће компоненте:

- Помоћ у транзицији и јачању институција;
- Прекогранична сарадња;
- Регионални развој;
- Развој људских ресурса;
- **Рурални развој.**

---

¹ Fran: Liason Entre Actions pour le Developpement d'Economie Rurale

Земље потенцијални кандидати могу користити прве две компоненте, али чим добију статус земље кандидата, могу користити свих пет области помоћи.

Циљеви подршке руралном развоју у ИПА програму се нису изменили у односу на претходне програме. Обухватају помоћ у имплементацији *аццуис цоммунатаире* и помоћ одрживом реструктурирању пољопривредног сектора и руралних подручја.

У складу са ИПА, компонента руралног развоја (ИПАРД) има за циљ да допринесе постизању следећих циљева:

- **Унапређење ефикасности тржишта и примена стандарда ЕУ:** инвестирање у пољопривредна газдинства како би се газдинства реструктурирала и довела на стандард ЕУ; подршка пољопривредним удружењима у оснивању; инвестирање у прераду и маркетинг пољопривредних производа како би се прерада и маркетинг производа довели на стандард ЕУ.
- **Припремне активности за имплементацију агроеколошких мера и стратегија руралног развоја на локалном нивоу:** активности које ће унапредити животну средину и села; припрема и имплементација стратегија руралног развоја на локалном нивоу;
- **Развој руралне економије:** унапређење и развој руралне инфраструктуре; уводјење разноликости и развој економских активности у руралним подручјима; унапређење тренинга.

2.3 Стратешки оквир Републике Србије

Политика руралног развоја Републике Србије је у надлежности Министарства пољопривреде, трговине шумарства и водопривреде.

Закон о пољопривреди и руралном развоју (Службени гласник РС-е број 41/09) усвојен је у мају 2009. године. Поред наведеног Закона, донет је још читав сет Закона који се баје појединачним питањима везаним за проблематику руралног развоја: Закон о пољопривредном земљишту; Закон о задругама; Закон о добробићима животиња; Закон о вину; Закон о ракији и другим алкохолним пићима; Закон о сточарству; Закон о безбедности хране; Закон о јавним складиштима.

У овом тренутку се једино МПТШВ, односно Сектор за рурални развој у оквиру МПТШВ, бави руралним развојем. Стратешки оквир за активности МПТШВ су Стратегија руралног развоја 2009-2013, као и Национални програм руралног развоја 2011-2013.

2.4 Рурална подручја у Републици Србији

У Србији се под појмом „рурално подручје“ дефинише област чија је основна карактеристика превасходно коришћење земљишта за пољопривредну производњу и шумарство. Према овој дефиницији, око 70% територије Србије се може подвести под рурална подручја. У овим подручјима живи око 43% од укупног становништва. По дефиницији *Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД)* (густина насељености испод 150 становника по км²), руралне области покривају 85% укупне територије Србије и на овим територијама живи више од половине укупног становништва (55%) Србије. У руралним областима је концентрисана већина природних ресурса са богатим

екосистемима и биодиверзитетом, значајни људски ресурси, привредне активности и културно наслеђе.

Према ОЕЦД типологији рурални региони се деле у три групе:

- региони у којима преко 50% популације живи у руралним заједницама – рурални региони;
- региони у којима 15 до 50% популације живи у руралним заједницама – значајно рурални региони или прелазни региони;
- региони у којима мање од 15% популације живи у руралним заједницама – претежно урбани региони.

Руралне области у Србији се значајно разликују по социјалним, економским и демографским карактеристикама. Основни проблеми и трендови са којим се суочавају скоро све руралне области су миграције, слаба диверзификација економских активности, екстензивна пољопривреда је доминантна економска активност, висока стопа незапослености, недостатак могућности за запошљавање, слаба и неразвијена инфраструктура, низак БДП по глави становника у поређењу са урбаним областима и незагађена животна средина која се суочава са потенцијалним претњама.

У Србији су у 2009. години регистрована 363.642 пољопривредна газдинства. Већина приватних газдинстава поседује мале фарме које се састоје од неколико парцела. У структури створене вредности пољопривредне производње 59% потиче из биљне, а 41% из сточарске производње. Продуктивност је испод просека ЕУ и природних предиспозиција услед недостатка финансијских средстава и малог коришћења инпута на фармама.

Како би се идентификовале сличности и разлике између руралних области у Србији, као и њихове предности и слабости, у оквиру пројекта, “Подршка програмирању руралног развоја и успостављање система плаћања” финансираног од стране ЕУ, а путем кластер анализе развијена је једна типологија руралних области.

Четири различита типа руралних области које се могу користити за идентификацију специфичних предности и слабости ових области као и за израду одговарајућих стратегија и ефектних политика и мера за њихов развој, су следећи:

Тип 1: Високо продуктивна пољопривреда и интегрисана економија.

Ова група руралних општина обухвата општине у Војводини и северне делове централне Србије. Ова област је у периоду између 1991. и 2002. године доживела позитивне демографске промене. БДП по становнику као и структура запослености по секторима су повољнији у односу на друге делове Србије. У овим областима присутна је високо продуктивна пољопривреда са бољом структуром газдинстава (већа газдинства са вишом продуктивношћу земљишта) и вертикалном интеграцијом са пољопривредно прехрамбеним сектором. На нивоу Републике Србије, услуге и индустријски сектор су боље развијени.

Тип 2: Мале урбане економије са интензивном пољопривредом

Овај регион обухвата општине у руралним областима које се налазе дуж долина река и главних магистралних путева у Централној Србији (који крећу од Београда ка границама са Црном Гором, Босном и Херцеговином и БЈР Македоњом). Многе од руралних општина у овом кластеру су лоциране око главних урбаних центара, имају економије које су више диверсификоване и веће могућности

	запошљавања због дневних миграција. БДП по становнику је приближно на нивоу националног просека. Демографске промене нису значајније изражене и у већој мери не превазилазе национални просек. У њима је пољопривредна производња интензивна (поврће, виногради и воћњаци) и оријентисана ка тржишту, док је њихова рурална економија диверсификована, са различитим услугама и присутношћу малих и средњих предузећа. Продуктивност пољопривредног земљишта је на сличном нивоу као у руралним областима Војводине. Међутим, еколошки притисци су снажнији у овим областима услед постојања старих грана индустрије.
Тип 3: Економије оријентисане ка природним ресурсима, углавном планинске области	Овај регион обухвата општине у планинским руралним областима југоисточног дела Србије. Карактеришу га ниска густина насељености и негативне демографске промене. БДП по становнику је значајно нижи од националног просека и износи 51% од националног просека). Оваква економска структура је у вези са ниском продуктивношћу пољопривредне производње, малим бројем индустријских делатности, вишим нивоом присуства услуга и туристичког потенцијала. Ово је, у суштини, рурална област оријентисана ка природним ресурсима и туристичком потенцијалу са могућношћу коришћења погодности руралних области (природни ресурси, сеоска средина, културно наслеђе).
Тип 4: Велики туристички капацитети и лоше пољопривредне структуре	Кластер општина у руралној области лоцираних у западном делу Србије са великим туристичким капацитетима (индекс хотелских лежајева/1000 особа у овом кластеру општина је три пута већи од националног просека). Међутим, пољопривредне структуре су најслабије у поређењу са свим горе описаним типовима руралних области. Проценат пољопривредног земљишта и продуктивности рада је дупло мањи од националног нивоа. Такође, овај тип руралних области има један од најнижих вредности БДП по становнику руралних области и износи 54% од националног просека БДП по становнику.

2.5 Национални програм руралног развоја Републике Србије

Националним програмом руралног развоја обезбеђује се остваривање циљева, којима се:

- доприноси одрживом унапређењу пољопривредног и прехрамбеног сектора путем циљаних инвестиција ради унапређења и повећања њихове конкурентности;
- подстиче унапређење стандарда безбедности хране, ветеринарских и фитосанитарних стандарда, стандарда заштите животне средине и других стандарда у складу са правним тековинама ЕУ (*EU Acquis Communautaire*);
- подстиче одрживи развој руралне економије и руралних области уопште подстицањем диверсификације.

Рурални развој у ЕУ дефинисан је у три приоритетне осе (групе мера и подмера), које се НППР уводе и у Републици Србији, и то:

- Оса 1 - Унапређење тржишне ефикасности пољопривредних газдинстава и примена високих националних стандарда квалитета,
- Оса 2 - Припремне активности за спровођење агроеколошких мера,
- Оса 3 - Развој и диверсификације руралне економије

3 АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

3.1 Географски положај и величина

Општина Ариље се налази у југозападном делу Србије и административно улази у саставу Златиборског округа. Смештена је између слива река Моравице, Великог и Малог Рзава, на укупној површини од 349 км².

Ово је брдско-планинско подручје, са надморским висинама од 330 до 1382 метра. Ариље, као административни центар општине, смештено је на надморској висини од 342 м, на самом ушћу Рзава у Моравицу. Општина Ариље има добре везе са већим привредним, културним и административним центрима у Србији, нарочито са Ужицем, Чачком и Београдом.

У радијусу од 100 км, најзначајнија тржишта су Ужице, Чачак, Краљево, Ваљево. Уколико посматрамо радијус од 250 км, тржиште се увећава због тога што у овај радијус улазе Београд, Сарајево, Подгорица, Крагујевац ...

Слика 1: Положај Ариља у Републици Србији

Захваљујући мрежи магистралних и регионалних путева (М21, М21-1, Р228) општина Ариље је активно повезана са суседним местима Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Удаљеност општине од значајних центара и коридора у окружењу: европски градови: Париз (2000), Москва (2400), Атина (1100), Сарајево (230 км), Подгорица (250 км), градови Србије: Београд (200 км), Ниш (300 км), Крагујевац (110 км), Краљево 85, Чачак 50; аеродроми: Београд (200 км), Подгорица (250 км), Сарајево (230 км); путеви: магистрални пут М 21/1 пролази кроз Општину, М 21 који води ка Црној Гори и Босни и Херцеговини

удаљен је 14 км од Ариља; железница: главна железница Београд – Бар пролази кроз Пожегу, на удаљености од 14 км од Ариља.

Са површином од 349.23 км², општина Ариље спада у мање општине у Републици Србији, у односу на просек Округа који износи 614 км². Такође, ако посматрамо број становника Ариље је поново у групи мањих општина (просек Округа износи 31.300 становника по општини).

3.1.1 Насеља

У општини Ариље развила се мрежа од 22 насеља у којима је 2002. године живело 19784 становника или просечно 899 становника по насељу.

Табела 1. Подаци о насељима (тип, број становника и површина).

Р. бр.	Насељено место	Тип насеља	Број становника			Површина (км ²)	Густина насељености	Рурално (2011)
			1991	2002	2011			
1	Ариље	градско	6074	6744	6762	6.60	1024,5	НЕ
2	Бјелуша	остало	656	565	439	35.55	12,35	да
3	Богојевићи	остало	675	629	627	7.66	81,85	да
4	Бреково	остало	829	671	493	29.14	16,92	да
5	Поглед	остало	588	627	661	10,70	171,12	НЕ
6	Вигоште	остало	970	1034	1170			
7	Вирово	остало	615	586	552	10.16	54,33	да
8	Висока	остало	622	474	354	34.33	10,31	да
9	Вране	остало	748	775	743	7.71	96,37	да
10	Грдовићи	остало	445	471	525	3.30	159,09	НЕ
11	Гривска	остало	454	357	283	16.71	16,94	да
12	Добраче	остало	1020	821	635	34.01	18,67	да
13	Драгојевац	остало	356	312	266	6.54	40,67	да
14	Крушчица	остало	608	474	358	25.15	14,23	да
15	Латвица	остало	364	323	298	9.70	30,72	да
16	Миросаљци	остало	896	847	774	20.16	38,39	да
17	Радобуђа	остало	474	387	306	15.38	19,90	да
18	Радосево	остало	503	370	282	16.84	16,75	да
19	Северово	остало	403	294	226	16.08	14,05	да
20	Ступчевићи	остало	957	952	968	13.19	73,39	да
21	Трешњевица	остало	1037	920	831	25.33	32,81	да
22	Церова	остало	1087	1115	1172	7.57	154,82	НЕ

Насељена места се не поклапају у потпуности са катастарским општинама, тако да у састав насеља Висока улазе катастарске општине Висока и Ђедовац, док се у оквиру катастарске општине Вигоште-Поглед налазе насеља Вигоште и Поглед.

Процес опадања броја становника одвија се у већини насеља. Општински центар бележи пораст. Становништво стагнира у насељима у најближој околини Ариља (Вигоште, Вране, Грдовићи, Церова, Поглед), док сва остала насеља бележе опадајући тренд (Северово, Радобуђа, Гривска, Радосево, Висока, Вирово, Бјелуша, Бреково, Добраче, Богојевићи, Латвица, Миросалци, Ступчевићи, Трешњевица, Драгојевац, Висока).

3.1.2 Зонирање подручја општине Ариље

Са аспекта просторног распореда и економских активности становништва, на територији општине Ариље се јасно издвајају три макрозоне:

1. **Брдско-планинска зона** са селима разбијеног типа у западном делу Општине (Радобуђа, Гривска, Северово, Крушчица, Радосево, Висока, Бјелуша, Бреково и Добраче). Ова зона представља претежно пољопривредно подручје у коме доминира воћарство (малина), производња кромпира и сточарство (говедарство). Ово подручје карактерише депопулација и старење становништва.
2. **Зона у долини реке Моравице** са селима која су линеарно распоређена уз магистрални пут и долину реке Моравице у југоисточном делу општине (Драгојевац, Миросалци, Трешњевица, Ступчевићи, Латвица и Богојевићи). У овој зони се налазе економски снажнија сеоска насеља са већ зачетим функцијама центара и тенденцијом згушњавања. Доминира воћарство (малина, јабука) и значајан број мањих погона за прераду воћа, прераду дрвета, као и из текстилног сектора.
3. **Зона у околини општинског центра** са приградским сеоским насељима (Поглед, Вигоште, Церова, Вране, Грдовићи и Вирово), у којима је претежно развијен секундарни и терцијарни сектор делатности, и Ариљем као доминантним центром развоја.

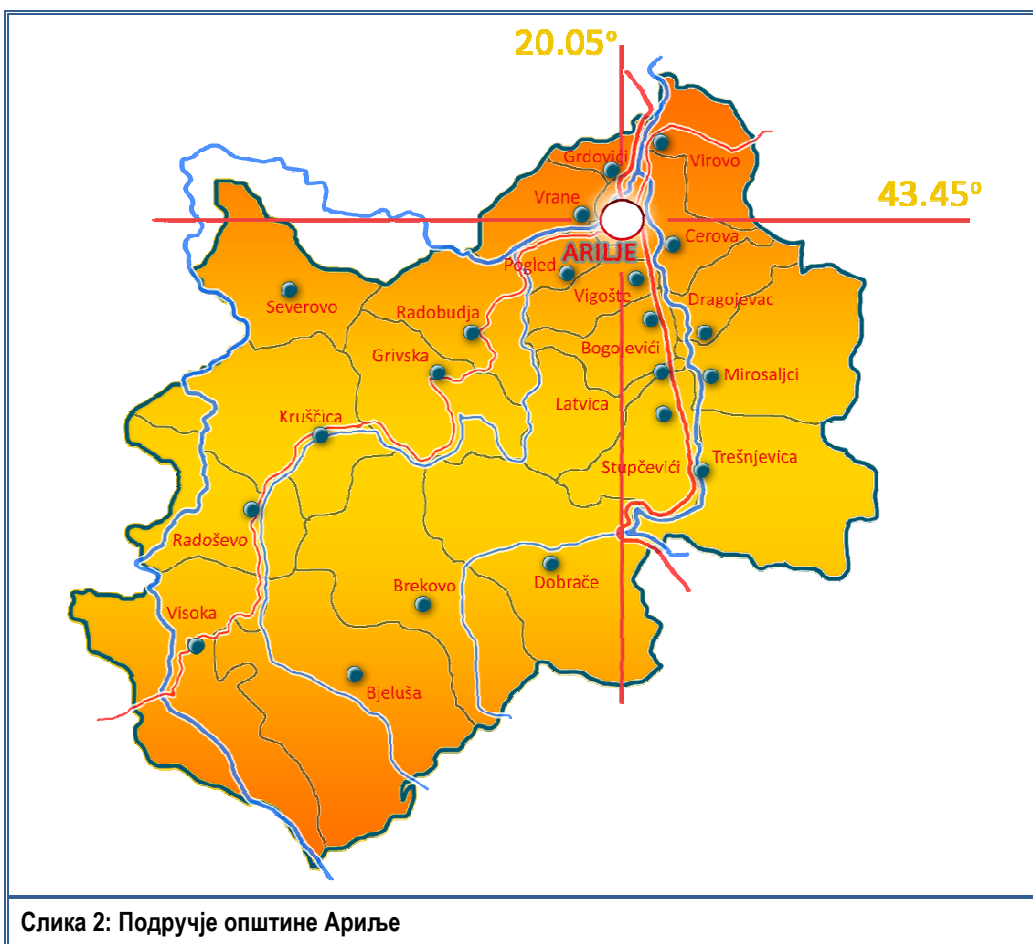
3.1.3 Мрежа насеља

Геоморфолошке карактеристике терена, историјски и економски услови утицали су на тип сеоских насеља и густину мреже насеља. Најгушћа мрежа насеља се налази у најнижим пределима и у долини реке Моравице. Овакви услови су најповољнији за изградњу стамбених и других привредних објеката и објеката јавних служби, али и за бављење земљорадњом.

На основу учешћа сектора делатности дефинисана је и функцијска типизација насеља. Насеља су сврстана у: аграрна, мешовита, неаграрна и изразито неаграрна насеља.²

Поред општинског центра, који је неаграрног типа, највећи број других неаграрних насеља налази се у Зони магистралног пута и реке Моравице и представља приградска села.

² Аграрна насеља имају више од 50% активног становништва у примарном сектору делатности; мешовита насеља су са 25-50%; насеља неаграрног типа имају између 10 и 25%; а изразито неаграрна насеља - мање од 10% активног становништва у примарном сектору делатности.

Према основним функцијама села су категорисана на примарна и центре заједнице села. Примарна сеоска насеља су најбројнија категорија у Општини. Она углавном имају стамбено-економски карактер без икаквих спољних функција према суседним селима. Основна карактеристика им је мали број становника и претежно пољопривредно становништво. Нека од сеоских насеља, са већим бројем непољопривредног становништва које ради у граду, представљају приградска сеоска насеља и у систему су функционално повезана са градом. У овом подручју карактеристични примери су Церова, Вигоште, Поглед, Вране, Грдовићи.

Табела 2: Тип насеља према структури делатности 2002. године

Насеља 2002. године					
Изразито неаграрно	Неаграрно	Мешовито	Аграрно		
3	3	4	12		
Ариље Грдовићи Поглед	Вигоште Вране Церова	Богојевићи Вирово Радобуђа Ступчевићи	Миросалци Трешњевица Латвица Драгојевац	Гривска Радосево Висока Северово	Крушчица Бјелуша Бреково Добраче

Центри заједнице села окупљају више примарних сеоских насеља у једну просторну целину. То су насеља највише категорије у регионално-територијалној организацији села. На подручју Општине за сада нема поменутих насеља.

Функцијска структура у насељима послужила је као основ и за утврђивање хијерархије насеља и центара. Уз изразиту доминацију општинског средишта, високе вредности централитета имају приградска насеља, затим насеља Ступчевићи-Трешњевица, Крушчица и Бреково.

Табела 3: Основни подаци о заједницама насеља општине Ариље.

Заједнице насеља	Број становника			Број насеља ГПЦ	Површина ГПЦ (км ²)	Саобраћ. удаљеност ЦЗН – ОЦ (км)
	2002	2011	2021			
Ариље	11775	12493	12880	8	69,45	-
Ступчевићи-Трешњевица	3983	3785	3855	6	82,68	7
Бреково	2057	1674	1615	3	98,70	22
Крушчица	1969	1445	1385	5	109,11	22

ЦЗН-центар заједнице насеља; ГПЦ-гравитационо подручје центра; ОЦ-општински центар;

3.2 Демографски трендови

3.2.1 Број становника и стопа раста

Према Попису становништва из 2011.године, општина Ариље броји 18.725 становника, од чега 6.762 или преко једне трећине живи у општинском центру. **Број становника** је од Другог светског рата па до данас у благом опадању, са различитом динамиком. У посматраном периоду једино се у општинском центру и приградским насељима број становника повећава, док сеоска насеља у целини бележе константан пад броја становника.

Табела 4. Упоредни преглед броја становника, подаци из пописа.

	1971	1981	1991	2002	2011
Број становника у општини	19581	20111	20335	19784	18725
Стопа раста броја становника у Општини	/	102.7	101.1	97.3	94.5
Стопе раста броја становника у Округу	/	103.5	100.1	98.2	90.9

Просечна **густина насељености** за Општину је 2011. године износила 53,6 ст/км². Насеља са највећом концентрацијом становништва (преко 150 ст/км²) су: Ариље, Вигоште-Поглед, Грдовићи и Церова. Насеља са најмањом концентрацијом становништва (испод 25 ст/км²) су: Висока, Бјелуша, Северово, Крушчица, Гривска, Радобуђа, Радошево, Бреково, Добраче.

У погледу карактера насеља општина Ариље има 21 сеоско насеље и једно градско насеље (Ариље). Укупан број сеоског становништва износи 13040, а градског 6744.

3.2.2 Старосна структура становништва

На основу **старосне структуре** уочавамо да популација општине спада у категорију регресивног, односно старог становништва. У периоду 1981-2002. г. индекс старења је увећан са 0.46 на 0.93, док је критична вредност за овај показатељ 0.40. У истом периоду, индекс старости градског становништва је увећан са 0.17 на 0.43, док је индекс старости сеоског становништва увећан са 0.58 на 1.25.

Наведени подаци указују да општина у целини, као и сеоско становништво улазе у процес дубоког старења, док је градско становништво тек ушло у процес демографског старења.

Табела 5. Структура становништва по основним контингентима, 2002.

	Општина, 2002		Општина, 2006 (процена)	
	Број становника	Удео у укупном становништву (%)	Број становника	Удео у укупном становништву (%)
Предшколски узраст 0-6	1402	7,0	1388	7,1
Школски узраст 7-14	1920	9,7	1714	8,8
Радни контингент 15-64	13196	66,7	12974	66,7
Становништво од 65 година и више	3216	16,2	3367	17,3
Укупно	19784	100	19443	100

3.2.3 Становништво према активности

У укупном броју становника Општине, 51,9% чини активно становништво (10265), 16,0% лица са личним приходом (3185), 31,9% издржавано становништво (6323).

Табела 6. Структура становништва према активности и полу, 2002.

		Општина	Удео у укупном становништву Општине (%)	Удео у активном становништву општине (%)
Укупно становништво		19784	100	/
Активно становништво		10265	51,9	100
Активно становништво које обавља занимање	укупно	8357	42,23	81,41
	мушко	4740	23,96	46,17
	женско	3617	18,28	35,23
Лица са личним приходом	укупно	3185	16,09	31,02
	мушко	1431	7,23	13,94
	женско	1754	8,86	17,08
Издржавано	укупно	6323	31,96	61,59

становништво	мушко	2636	13,32	25,67
	женско	3687	18,63	35,92
Лица у иностранству до 1 године	укупно	11	0,055	0,01
	на раду	9	0,045	0,088
	чланови породице	2	0,01	0,019

У оквиру активног становништва искоришћеност радног контингента износи 81,4%. Најнеповољнија ситуација је у брдско-планинском делу општине где искоришћеност радног контингента износи 94,9%, тако да је управо одмакlost процеса старења и исцрпљеност радног контингента код пољопривредног становништва основни лимитирајући фактор будућег демографског и укупног развоја насеља у овом делу Општине.

У погледу структуре активног становништва које обавља занимање, у општини Ариље је најзаступљеније ангажовање у области пољопривреде (45,5%) и прерађивачке индустрије (27,8%), а затим трговина и оправка моторних возила (6,67%), здравствени и социјални рад (3,32%), грађевинарство (3,27%), државна управа и одабрана и социјално осигурање (2,45%), образовање (2,91%), хотели и ресторани (1,74%) и остале делатности око (6%).

3.2.4 Пољопривредно становништво према активности

Подручје општине Ариље се одликује и по дугорочном смањењу пољопривредног и посебно активног пољопривредног становништва, што је иначе законита појава привредног развоја. С обзиром на старосну структуру пољопривредног становништва, као и на још изражену тенденцију миграција млађег становништва на релацији село-град, тренд смањења пољопривредног становништва, наставиће се по већој стопи у односу на анализирани период, посебно у планинском делу општине.

Табела 7. Структура пољопривредног становништва према активности и полу, 2002.

		Општина	Удео у пољопривредном становништву општине (%)
Пољопривредно становништво		5317	100
Активно пољопривредно становништво	укупно	3535	17,86
	мушко	2093	10,58
	женско	1442	7,29
Изддржавано пољопривредно становништво	укупно	1782	9
	мушко	784	3,96
	женско	998	5,04

Међутим, може се заклучити да и поред негативних демографских тенденција у руралним деловима општине Ариље, број активног пољопривредног становништва (садашње стање

и процена за двадесетогодишњи период) представља значајан фактор развоја пољопривреде.

3.3 Природни ресурси

3.3.1 Земљиште

Укупне земљишне површине на подручју општине Ариље износе 34.923 ха. Према начину коришћења целокупан земљишни фонд се разврстава у продуктивна земљишта (пољопривредно земљиште и шуме) и непродуктивна земљишта (грађевинско земљиште, камењари, земљишта под водом, путеви и други инфраструктурни објекти, депоније и на други начин оштећена земљишта, ограде и др.) Продуктивна земљишта у општини Ариље заузимају 33.438 ха или 96,8% од укупне површине општине, а непродуктивна земљишта заузимају 1.485 ха или 3,2% од укупне површине општине.

Што се тиче продуктивних земљишта, у оквиру њих пољопривредно земљиште заузима 20.128 ха или 60,2%, а шумско земљиште заузима 13.310 ха или 39,8%.

Интензивни начин коришћења пољопривредног земљишта (оранице и баште + воћњаци) у укупним површинама учествују са 50,7% , а екстензивни (ливаде + пашњаци) 49,3%. Ово нас упућује на закључак да је у погледу интензивности коришћења пољопривредних површина подручје општине Ариље на самој граници између интензивних и екстензивних

Табела 8. Структура пољопривредне површине у општини према начину коришћења, 2006.

		Општина (ха)	Удео у укупној пољопривредној површини (%)
Површина – укупно		34900	-
Пољопривредна површина – укупно		20.116	100
Оранице и баште	Укупно	6.730	33,46
	Жито	1.107	5,5
	индустријско биље	\	
	повртно биље	2.116	10,51
	кормно биље	2.029	10,08
Воћњаци		3469	17,24
Виногради		/	/
Ливаде		4107	21,2
Пашњаци		5007	24,9
Рибњаци, трстици и баре		/	/

3.3.2 Шумски ресурси

На подручју Општине, шуме су распрострањеније у источном, јужном, југо-западном, западном, северо-западном, али и у централном делу подручју територије општине (Добрачко–Латвички венац, Вучјак, Пшајна и сл.), односно шуме се више простиру по

ободним деловима општине или на теренима преко 500 м надморске висине. Преовлађују лишћарске шуме (преко 90%) и то у највећој мери мешовите шуме тврдых лишћара (храстови, буква, граб). Аутохтона врста четинара (смрча) заступљена је највише у МЗ Висока. На нижим надморским висинама, нарочито у долинама река, расту низијске шумске заједнице меких лишћара.

Шуме и шумско земљиште заузимају површину од 13.312 ха, док је обрасла шумска површина преко 15.000 ха, при чему је око 77% шума у приватном власништву. Ова шумска површина продукује значајне количине огревног дрвета, па сагоревање дрвне масе представља и један од основних видова енергије који се, у недостачу Топлане, користи за загревање објеката на територији Општине..

Такође, постојеће шуме производе значајну сировину за развој дрвопрерађивачке индустрије на територији Општине, а погодују и очувању биодиверзитета и развоју ловства. Потенцијалне опасности за даљи развој шумарства на територији Општине представља прекомерна експлоатација, као и неповољна структура шума, у смислу мале заступљености високих шума (свега 26%).

3.3.3 Водни ресурси

На територији општине Ариље постоје развијена три маркантна водотока, који се од осталих разликују како по својој дужини тако и површини терена који дренирају. То су идући по величини Моравица, Велики Рзав и Мали Рзав. Велики и Мали Рзав се уливају један у други око 6 км узводно од Ариља према Радобуђи док се Велики Рзав потом улива у Моравицу у Ариљској долини око 3 км низводно од центра Ариља.

Главни правац пружања водотокова је север-северозапад – југ-југоисток. Попречно на овај правац јављају се раседне структуре које такође дефинишу праце пружања водотокова. Према томе уопште угледано најдужи део дренажног тока на територији општине Ариље прати ова два правца.

Од секундарних токова који посебно прате ове правце пружања су Пањица, Трешњевачка река, Гривска река, Новотовића река и Латвичка река. Биљевачка и Миросаљачка река делимично прате ове правце пружања. Велики Рзав и Моравица имају проток воде по 8 м³/с..

На територији општине Ариље налази се велики број мањих и већих извора. Тачан број извора није утврђен, али је регистровано око 40 извора. По бројности извора посебно је интересно подручје Северова и Крушчице, чија је база изграђена од дијабаз-ројачке формације. Међутим зона контакта тријаских кречњака и палеозојских шкриљаца има посебан значај јер се у овом делу терена ослобађа вода која је пукотинским системима доспела до дубљих делова кречњачког масива. Значајни извори по количини воде из зоне контакта су велика и мала бања у Кписури, затим извори мање издашности дуж пута Ариље – Ивањица, у подножју планине Малич.

На неколико километара од ушћа Пањице у Моравицу налази се Водена пећина из које истиче читав поток. Још увек није испитано да ли се овде ради само о извору или и делу вишег тока који понире и овде се поново јавља. Вода из водене пећине је изузетно богата бикарбонатом који се врло брзо излаже одмах после изласка из пећине, тако да се могу приметити веће количине овог материјала у непосредној околини. Сам извор је доста јак.

У кањонима главних речних токова такође се јавља већи број извора што је и разумљиво јер на тим местима долази до пражњења издани. Овде треба рећи да се на територији општине Ариље вода из кречњачке издани највећим делом празни директно у речна корита. Познат је и извор Зијаче који спада у типична крашка врела. Од већих извора још је понато Малско врело у Латвици, врело на Клокочу – Поглед, затим Топалско врело у Вигошту који су каптирани и користе се за пиће. Највећи део извора који се налазе у вишим зонама терена су каптирани и користе се за домаћинства.

На територији општине Ариље нема значајних појава минералне воде. Дубоки разломи дуж којих се јавља и магматска активност довели су до тога да вода са површине допре у дубље делове земљине коре где се одвија њена појачана минерализација. Тако у селу Церова имамо појаву разбијене издани киселе воде.

Поред ове разбијене издани киселе воде постоје још две бање а то су у Крушчици и Високој. Одликују се лековитом водом и нешто вишом температуром посебно у Високој.

3.3.4 Енергетски ресурси и минерална богатства

Подручје општине Ариље постоје значајни енергетски ресурси у водотоцима река, али нису довољно искоришћени. На реци Рзав постоји само један водозахват и он се користи за водоснабдевање, а не за производњу електричне енергије. Простор општине Ариље није посебно интересантан по металним лежиштима. Појаве одређених металних минерала јављају се као мање жице, од којих су најинтересантнији минерали мангана. Регистроване су у Радобуђи и у Северову.

Од лежишта неметала постоји неколико врста лежишта. Филити су стене настале метаморфозом глинаца и регистровани су на подручју Миросалца (горњи ток Миросалачке реке). Појава филита има и у Богојевићима, али са мањим распрострањењем. У досадашњој употреби филити су првобитно коришћени за покривање објеката у домаћинствима, а касније и као декоративни материјал за облагање зидова.

Појава кречњака везана је за средње тријаске и горње кредне сенонске седименте. Средњетријаске кречњачке творевине одликују се високим процентом карбонатне компоненте (преко 90%). У геомеханичком смислу овај стенски материјал одликује се dobrим карактеристикама, што га сврстава у веома квалитетан грађевински материјал.

Кварцни пескови су откривени на подручју Вирова. Јављају се у такозваним џеповима насталим променом режима у седиментацији. Ове количине су доста мале и сем индивидуалне употребе нису од већег економског значаја. Цигларска глина је заступљена у Вирову, Миросалцима и Богојевићима, мада се она јавља као површински покривач на широком простору моравске долине. Квалитет ове глине се показао као веома добар за цигларство имајући у виду висок квалитет готових производа (цигла, блокови и цреп). Посебно је квалитетан "богојевачки цреп" који се ранијих година производио у селу Богојевићи.

Сига (Бигар) има велику употребу као грађевински и декоративни материјал у грађевинарству. Појава бигра има у Добрачама код Водене пећине, међутим ова појава је у склопу извора који излази из пећине, тако да експлоатација не би била еколошки оправдана. На територији општине Ариље највеће количине бигра регистроване су у кањону Малог Рзава у подножју Латвичке планине (засек Каљевићи).

Шљункови и пескови у наносу се односе на алувијалне површине које су већим делом изграђен од речних кластита различите величине зрна.

3.4 Економија руралних области

3.4.1 Привредна структура

Општина Ариље, као најмања општина у Златиборском округу (са 5,7% територије округа и око 6,5% становништва у односу на свих десет општина Златиборског округа својим економским потенцијалом доприноси формирању народног дохотка Округа у просеку са 10%.

Овакав резултат последица је дубоко укоренење традиције приватног предузетништва на територији општине. Податак да у нашој општини активно послује око 1000 привредних субјеката, на 10000 активног становништва довољно говори о предузимљивости и вредноћи Ариљаца.

Најзаступљеније привредене гране у општини Ариље су:

- Прерада пољопривредних производа (малина),
- Текстилна индустрија,
- Металска индустрија,
- Дрвопрерађивачка индустрија.

Привредна структура Општине показује да су доминантне делатности пољопривреда и прерађивачка индустрија. Удео пољопривредне производње у реализованом народном доходу се временом благо смањује у корист веће заступљености прерађивачке индустрије, што је јако позитиван тренд, уважавајући већи степен обраде производа, а самим тим и њихову већу вредност.

Ариљска привреда је претежно у приватном сектору. Доминантне гране су пољопривреда и прерада пољопривредних производа, текстилна индустрија, прерада дрвета, металопрерада). У региону су познате ариљска малина и боровница, али и текстилни производи из Ариља, са заштићеним жигом квалитета "Ариљски текстил".

У Ариљу постоје повољни природни услови, за развој пољопривреде. Посебан квалитет ових услова је у чињеници да они омогућавају профитабилну производњу пољопривредних производа за којима расте тражња на светском тржишту (малина и друге врсте воћа, сточарство, рибаца пастрмке и др).

Пољопривреда доминира у структури националног дохода општине (учествује са 41%) захваљујући пре свега, повољним природним условима за њен развој, као и стеченој традицији у производњи.

Међутим, постојећи ниво пољопривредне производње не задовољава потенцијале које јој природне погодности на територији Општине нуде. Неколико је разлога за то: пре свега, преовлађују мала, уситњена пољопривредна газдинства која не пружају могућности за већи обим производње; механизација је прилично застарела, коришћење расположивих водних ресурса у сврху наводњавања је отежано, изостаје удружени наступ пољопривредника на тржишту, слабе су маркетиншке активности, а присутан је и проблем неиспуњавања захтеваних стандарда квалитета.

Подручје општине Ариље је у односу на карактеристике пољопривреде и пољопривредне производње подељено у три пољопривредне зоне:

- повртарско-воћарску;
- воћарско-сточарску;
- сточарско-воћарску.

Повртарско-воћарска зона обухвата уски појас најплоднијег земљишта у сливу реке Моравице и Великог Рзава, непосредно уз магистрални пут. Површина ове зоне је око 1000 ха. Земљиште је плодно и равно и на њему је омогућена механизована обрада. У знатној мери је "нападнуто" изградњом стамбених и привредних објеката. Без обзира на релативно малу површину, због својих производних вредности ова зона је од изузетног значаја за пољопривредну производњу подручја Општине и ширег региона.

У производној структури заступљени су: кромпир, разне врсте поврћа на отвореном и затвореном простору, малина, интензивни засади јабука савременог сортимента, а последњих година и других врста јагодастог воћа (јагода у пластеницима, високожбунаста боровница). Ратарство је претежним делом у функцији сточарске производње. Гаји се кукуруз (хибридне сорте), крмно биље (луцерка, црвена детелина, сејане ливаде и др.), а на релативно малим површинама и стрна жита, која су великим делом потиснута јер нису могла да издрже економску конкуренцију са другим пољопривредним културама и производима. Сточарство је мање заступљено, првенствено због високе насељености (највише се гаје говеда, свиње и живина).

Воћарско-сточарска зона обухвата највећи део села Трешњевица, Ступчевићи, Латвица, Богојевићи, Миросалци, Драгојевац, Церова, Вирово, Грдовићи, Вране, Вигоште, Поглед и Радобуђа. Пољопривредне површине у овој зони су око 6000 ха, и налазе се на надморској висини од 340м до 600м. Изнад 600м су мање површине земљишта у Радобуђи и Трешњевици. Са аспекта пољопривреде ово је најзначајнија пољопривредна зона у општини Ариље. У њој се производи преко 60% производње малине у Општини, и око 70% производње јабуке и других врста воћа. До почетка деведесетих година ова зона је била позната и по великој робној производњи млека и јунећег меса (преко 70% од укупне производње). Ратарска производња, која је такође релативно добро развијена (крмно биље, кукуруз, сејане ливаде), је претежно у функцији сточарства. У овој зони се производе и велике количине кромпира (око 5000т тржних вишкова), што чини око 50% од укупне производње у Општини.

Сточарско-воћарска зона је по површини (око 13000ха пољопривредног земљишта) највећи производни рејон на подручју Општине Ариље, са просечном надморском висином од 700м до 1382м. Обухвата планинска села Добраче, Бреково, Бјелушу, Високу, Радошево, Крушчицу, Северово и Гривску. У Сточарско-воћарској зони приоритетно би требало развијати производњу у органском поступку.

3.4.2 Биљна производња

Биљна производња општине Ариље је природно-робног карактера, са веома израженом тенденцијом да робни карактер у скорој будућности преузме водеће место. Природни карактер се више задржава у сточарству у односу на биљну производњу, што је последица негативних тенденција у овој грани производње у дужем периоду. Обим пољопривредне производње, укупно посматрано, заостаје у односу на расположиве услове.

Најразвијенија грана пољопривреде на овом подручју је **воћарство**. У производњи јагодастог воћа, посебно малине, постижу се скоро три деценије светски резултати. **Малина** је економски најзначајнији производ Ариљске привреде и пољопривреде. У хладњачама са подручја општине смрзава се, прерађује и извози око 20.000 тона плода малине годишње. Малина, као радно интензивна култура има велики утицај на допунско запошљавање. Ариље је и у свету препознатљиво по производњи малине, па се често назива и светском престоницом малине. Гајењем малине се бави готово целокупно становништво.

Од других врста јагодастог воћа на мањим површинама гаји се и купина, а последњих година у проузводњу се уводе и култивисана високожбунаста боровница и интензивна производња јагоде.

Шљива је по засађеним површинама на првом, а по обиму производње и економском значају дели друго и треће место са јабуком. У великом проценту су присутни екстензивни и изнурени засади у којима су претежно заступљене ниско продуктивне аутохтоне сорте. Последњих деценија подижу се све више интензивнији засади са савременијим сортиментом (чачанске селекције и стенлеј).

Ариљски крај постаје све више познат по производњи квалитетних јабука. Комерцијална производња јабуке претежно је сконцентрисана у долини Моравице. Више произвођача остварује принос јабуке од преко 100 тона по хектару. На подручју општине, у мањим количинама, производе се и друге врсте воћа (крушка, трешња, вишња, дуња, орах и др.). Оне служе првенствено за натуралну потрошњу, а само мање количине се износе на пијаци

У делу воћарске производње су и даље у великом порценту заступљени стари, екстензивни и амортизовани засади, док подизање нових није присутно у довољној мери. Такође, у погледу производње јагодастог воћа потпуно изостаје статистичка евиденција, што у старту онемогућава дефинисање стратегије даљег унапређења овог вида пољопривредне производње, која доноси највећи нето девизни прилив од пољопривреде Општине. Са отклањањем наведених недостатак може се очекивати повећање доприноса који пољопривреда даје укупно формираном НД на територији Општине.

Поред производње воћа на подручју Општине Ариље значајна је производња кромпира која на годишњем нивоу износи 1000 тона.

Према подацима Републичког завода за статистику, на подручју општине Ариље има 1117 пољопривредних газдинстава или (31%) од укупног броја газдинстава. Доминирају газдинства са величином поседа 1- 5 ха и њих има 549 или (49,1%), затим следе газдинства са величином поседа 5- 10 ха И њих има 351 (31,4%), газдинстава са површином од 10 - 20 ха има 131 (11.7). Из изнетих података може се закључити да у општини Ариље доминира ситан посед и да се мора радити на неговом укрупњивању ради рационалније производње.

Према подацима Министарства пољопривреде, у општини Ариље је у 2010 години регистровано 2030 пољопривредних газдинстава.

Од укупне површине расположивог земљишта на територији Општине Ариље, пољопривредно земљиште обухвата близу 60%. У структури пољопривредног земљишта, обрадиве површине учествују са 76,6%. У том смислу, Општина има повољне природне услове за развој пољопривредне производње.

Табела 9. Производња ратарских култура, индустријског, повртног и крмног биља, 2006.

	Укупан принос у Општини (т)	Просечан принос у Општини (кг/ха)	Просечан принос у Округу (кг/ха)
Пшеница	201	2750	2803
Кукуруз	3087	3295	3896
Пасуљ	115	1359	1126
Кромпир	6345	9129	12037
Детелина	2162	5384	4904
Луцерка	2592	6274	5741
Ливаде	8756	1877	2066
Пашњаци	1149	201	423

Производња у области ратарства претежно је усмерена на задовољавање сопствених потреба пољопривредних домаћинстава, односно у служби је развоја сточарства. Просечни приноси код производње луцерке и детелине превазилазе просеке Округа и Србије, док је принос кукуруза по ха засејане површине на нивоу просека за Округ. У делу повртарства најзначајнији производ је кромпир, чији се просечан принос креће изнад или око просека Округа и Србије.

Табела 10. Производња воћа 2006.

	Број родних стабала/родних чокота	Укупан принос у општини (т)	Просечан принос у општини (кг/стабло)	Просечан принос у Округу (кг/стабло)
Јабука	533 000	14385	27	21,1
Шљива	744 000	12670	17,15	9,7
Малина*	30 000 000	19050	0,635	/

*процена

Најразвијенија грана пољопривреде је воћарство, у оквиру које се по економског значају издваја производња малина, као и осталог јагодичастог воћа, што представља најрентабилнији вид пољопривредне производње Општине. Процене указују да је под малином на територији Општине засађено између 1200-1500 ха, а да се годишњи обим производње креће око 20 000 т (просечан принос се креће око 13т/ха, док је максималан 36т/ха). Најзаступљенија воћарска култура, мерено величином засејане површине, представља шљива, чији се просечни приноси, слично као и код производње јабука, крећу изнад просека који региструју Округ и Република Србија.

3.4.3 Сточарство

Сточарство је, на подручју општине Ариље, по вредности производње и економском значају на другом месту. То је у супротности:

- у односу на економски развијене земље
- са расположивим агроекономским и другим условима подручја.

Иначе, степен развијености пољопривреде се мери по учешћу сточарства у укупној пољопривредној производњи. У економски развијеним земљама, то учешће се креће преко 60%, а у Србији је испод 50%.

На подручју општине преовлађује екстезивно сточарство са малим бројем грла, и укупно, као и по ха обрадиве површине. У последњих неколико година формирано је десетак фарми са већим бројем млечних грла и произвођачима млека од којих организован откуп млека врши млекара Моравица. Број грла стоке и даље показује тренд опадања што се објашњава ниском акумулативности производње и непостојање сигурности у пласману производа (млека, сира, кајамака)

У Општини не постоје подстицајне мере, као накнада за вештачко осемењавање или набавку приплодног материјала.

Последњих неколико година се започело са активностима „матичења“, преко Основне зоотехничке службе, која функционише у оквиру Иновационог центра за пољопривреду.

Табела 11. Број стоке, стање 1.12.2006.

		Општина	Округ	Удео у укупном броју у Округу (%)
Говеда	Укупно	5260	92722	5,7
	краве и стеоне јунице	3593	64651	5,55
Свиње	укупно	4944	49565	9,5
	крмаче и супрасне назимице	785	8267	9,5
Овце	укупно	17318	211983	10,29
	овце за приплод	14396	168325	8,55
Живина	укупно	37988	407121	9,33

3.4.4 Алтернативна пољопривреда (рибарство, пчеларство, шумски плодови, лековито биље ...)

На подручју Ариља изграђено је четрнаест рибњака, већина је смештена у долини реке Малог Рзава јер преовлађује узгој пастрмке која за успешно гајење захтева изузето чисту воду богату кисеоником. На подручју општине не постоје прерадни капацитет за произведену рибу па се сва количина продаје у ресторанима, продавницамарибе и пијацама.

У Ариљу су активна два удружења пчелара које окупљају велики број произвођача меда. За дан пчелара организује продајну изложбу пчелињих производа и едукацију одгајивача пчела. Сва произведена количина меда се продаје индивидуално, не постоје прерадни капацитети за пковање меда.

На територији Општине је развијена експлоатација споредних шумских производа, нарочито јестивих гљива и шумског воћа. Значајан потенцијал представља и лековито биље, које се користи у минималним количинама и неорганизовано.

Количине споредних шумских производа које се користе нису тачно утврђене. У наредном периоду споредни шумски производи би могли постати значајан извори прихода и алтернатива развоја, посебно у Брдско-планинској зони.

3.4.5 Органска производња

Органска производња, поред изузетних природних потенцијала на територији општине Ариље није сертифицирана.

Тренутно постоје одређене иницијативе пољопривредника за сертификацију производње малине у органском/интегралном поступку на подручју Ступчевића и Миросаљаца, али проблем представља недостатак средстава и недовољно знање пољопривредника за овакав вид производње пољопривредних производа.

3.4.6 Шумарство

Шуме и шумско земљиште заузимају површину од 13.312 ха, док је обрасла шумска површина преко 15.000 ха, при чему је око 77% шума у приватном власништву. Ова шумска површина продукује значајне количине огревног дрвета, па сагоревање дрвне масе представља и један од основних видова енергије који се, у недостаку Топлане, користи за загревање објеката на територији Општине.

Такође, постојеће шуме производе значајну сировину за развој дрвопрерађивачке индустрије на територији Општине, а погодују и очувању биодиверзитета и развоју ловства. Потенцијалне опасности за даљи развој шумарства на територији Општине представља прекомерна експлоатација, као и неповољна структура шума, у смислу мале заступљености високих шума (свега 26%).

Табела 12. Пошумљене површине и посечена дрвна маса, 2006.

		Општина	Округ	Удео у Округу (%)
Укупна површина општине (ха)		34923	614900	5,68
Обрасла шумска површина (ха)		15141	274857	5,5
Пошумљено у шуми (ха)	лишћарима	/	-	
	четинарима	25,48	25,48	100
Пошумљено ван шуме (ха)	лишћарима	1,47	1,47	100
	четинарима	/	128,59	0
Посечена дрвна маса – укупно (м ³)	лишћара	9010	120435	7,48
	четинара	437	130747	0,33
Посечена дрвна маса – техничко дрво (%)	лишћара	9	15	60
	четинара	82	85	95,3

3.4.7 Рурални туризам

Постоји пуно расположивих информација у оквиру постојећих стратегија које потврђују да је подручје Златиборског округа богато у смислу историје, културе и традиције.

Ариље је град дуге историје. Бројни су докази о трајању живота на овим просторима, још од праисторије, али је највише сачуваних трагова средњевековне српске државе. Некада је долином Моравице водио римски пут према Ивањици. Овде су у XI веку пронашли уточиште избегли становници из Тесалије (Ларисе), а мошти свог свеца Св. Ахилија, положили у постојећи хришћански храм. Сава Немањић је 1219. године Моравице (садашње Ариље) прогласио за седиште Моравичке епископије. У овом месту је столовао српски православни епископ Евстатије за време краља Драгутина, а за време цара Душана и митрополит Марко. Нову саборну цркву Моравичке епископије подигао је краљ Драгутин Немањић између 1283. и 1296. године. Краљева задужбина добила је име Црква св. Ахилија по свецу из Ларисе и она више од седам векова представља симбол Ариља.

Једно време, XVII и почетком XVIII века, Ариље и околина су остали готово пусти. Староседеоци су се одселили за време „Великих сеоба“, а нови житељи из данашње источне Херцеговине и Црне Горе почели су да се досељавају на ненасељене просторе средином XVIII века.

Указом кнеза Милана Обреновића Ариље је 1880. године проглашено за варошицу. Почетак XX века обележио је интензиван развој занатства и воћарства.

Проглашена културна добра чине 4 непокретна културна добра у врсти споменика културе, и то: Црква Светог Ахилија у Ариљу, културно добро од изузетног значаја, Црква Светог Николе у Брекову, културно добро од великог значаја, као и два културна добра, Манастир Клисуре у Добрачама и Кућа Перке Крчевинац у Радобуђи.

Црква светог Ахилија у Ариљу задужбина краља Драгутина Немањића, била је најпре катедрала моравичке епископије, а затим митрополита и уз њу је постојао манастир од чијих су зграда нађени само остаци. Ова црква посвећена је епископу Ахилију из Ларисе (Грчка). Прва катедрала моравичких епископа је уништена у 13 веку после чега је краљ Стефан Драгутин предузео грађење нове катедрале на истом месту. Време подизања постојеће цркве је око 1284. године а унутрашњост црве је живописана 1296. године и из тог раздобља потичу сви сачувани остаци фресака. Ариљска црква према својим архитектонским својствима припада тзв. "Рашкој градитељској школи" која је обележила 13 век кохерентним спојем Романичке обраде спољашности и Византијског просторног концепта. Црква је смештена на заравни уздигнутој изнад простране речне долине реке Моравице и Рзава и представља најдоминантнији објект у визури Ариља са североистока и запада.

Црква Св. Николе у Брекову подигнута је у 13 веку, на једном узвишеном платоу као метох Ариљске епископије. У централном делу црквене порте доминира споменик Александру И Карађорђевићу, у виду обелиска, који су Брековци два пута подизали и једном рушили. Прво је подигнут 1940. у знак захвалности великом стратегу у ослободилачким ратовима (1912-1918) и ујединитељу Јужних Словена. По успостављању нове партизанске власти до темеља је експлозивним направама срушен 1946. Поново је обновљен 1997. године.

Манастир Клисуре у Добрачама, налази се на левој обали реке Моравице, поред пута Ариље-Ивањица. Раније познат као манастир Добрача. Име "клисуре" потиче од

географског локалитета-клисура реке Моравица. У саставу манастирског комплекса најзначајнији објекат је црква Светих архангела Михаила и Гаврила. Црква је подигнута у 13.века по узору на тадашњу епископску цркву у Ариљу. Црква припада стилу «Рашке школе» са нешто јаче наглашеном куполом и конструктивним решењима. Обновљена је 1798. године. Манастир Клисура има историјску, архитектонску и уметничко-споменичку вредност; и сведочи о карактеристичном уметничком стваралаштву и културним приликама у југозападном делу Србије.

Кућа Перке Крчевинац, народног хероја Стевана Чоловића у Радобуђи. Споменик народно-ослободилачке борбе. У њој је живео и радио народни херој Стеван Чоловић. У њој се налазио штаб партизанског одреда током 1941.год.

Што се тиче услова за развој туризма, постојеће природне карактеристике чине добру полазну основу за развој ове делатности, али оне нису у довољној мери искоришћене, па су економски ефекти за сада још увек занемарљиви.

На основу података Завода за статистику, туристички промет у Ариљу, у 2009. години износио је 7450 долазака (туриста) од којих је 613 долазака страних туриста. У 2010. години у Ариљу је остварено 7844 долазака, од чега је 457 долазака страних туриста.

Табела 13. Број и структура туриста и остварених туристичких ноћења, 2006.

		Општина	Округ	Удео општине у Округу
Број туриста	укупно	1017	201684	0,5
	домаћи	932	191933	0,48
	страни	85	9751	0,87
Број ноћења	укупно	1613	944052	0,17
	домаћи	1479	907708	0,16
	страни	134	36344	0,37
Просечан број ноћења	укупно	1,5	4,6	/
	домаћи	1,6	4,7	/
	страни	1,6	3,7	/

У преноћишту *Млинарев сан* у периоду јануар-септембар 2011.године забележено је 6.123 ноћења и евидентирано 756 страних туриста. У категорисаним домаћинствима у истом периоду забележено је 150 ноћења, док је у домаћинствима која су у процесу категоризације забележено око 400 ноћења, што је мали, али не и безначајан број с обзиром на почетак развоја и значаја за економију руралних домаћинстава.

Смештајни капацитети у Општини Ариље су, генерално, слабо развијени. Неразвијеност се огледа у њиховом обиму и структури. Општина Ариље располаже са око 180 лежачева који су распоређени у једном коначишту, осамнаест приватних домаћинстава и једном приватном пансиону. Овако мали број лежачева може бити ограничавајући фактор развоја туризма, јер не постоје претпоставке за могућност масовнијег пријема гостију, на пример када се одржавају скупови или манифестације различитог карактера. Такође, мали обим капацитета онемогућава пословање са организованим групама које представљају значајан сегмент у туристичком пословању.

Од основних смештајних капацитета, најзначајнији је ресторан са коначиштем Млинарев сан налази се недалеко од града (2 км) на обали реке Рзав. Има капацитет од 120 лежаја и ресторан са терасом од 300 седишта. Смештајни капацитети мотела Млинарев сан су комплетно опремљени апартмани и собе. Апартмани су тик уз водопад реке Рзав..

Од комплементарних капацитета најзначајнији су капацитети у сеоском туризму. Категорисаних сеоских туристичких домаћинстава је осамнаест. Укупни капацитети у овом виду смештаја износе 58 лежајева. Већина домаћинстава располаже са по две или три собе. Структуру смештаја по домаћинству чине непуне три лежаја по домаћинству у просеку.

Као и у другим деловима Србије, смештај у сеоским туристичким капацитетима општине Ариље карактеришу мали и недовољно искоришћени смештајни капацитети. Већина домаћинстава у просеку нема велики капацитет смештаја, а нарочито за прихватање група туриста. Оваква структура ограничава значајнију комерцијализацију у руралном туризму сва четири региона, што директно имплицира мали обим укупних прихода. Искоришћеност капацитета у руралном туризму је минимална и креће се у опсегу од 1% до 5%, што представља изузетно ниску вредност.

Непотпуна је и понуда основних услуга. Многа сеоска домаћинства не нуде услуге исхране гостима који бораве код њих и не остварују приходе по том основу. У овом случају нема остваривања прихода од услуга исхране и пића, а самим тим домаћинство неће изабрати за посету значајан проценат гостију, којима је традиционална гастрономија важан мотив одмора.

Тек неколико домаћинстава имају пратеће услуге у својој понуди, као што су продаја домаћих производа, изнајмљивање спортске опреме и сл.

3.4.8 МСПП сектор у руралним областима

Сектор малих и средњих предузећа у руралним пределима општине Ариље је веома развијен. У већини руралних средина изграђене су хладњаче за замрзавање јагодастог воћа, посебно је њихов број велики у долини реке Моравице где се налазе и највеће производне површине јагодастог воћа.

Ови објекти су веома значајни за унапређење квалитета замрзнуте малине, што је један од од услова који се поставља од страних купаца. Хладњаче које се налазе у брдско планинској зони имају најбољи квалитет замрзнуте малине.

Поред хладњача у руралним срединама су развијени и погони текстилне индустрије, али су они сконцентрисани у приградска насеља и запошљавају велики део сеоског становништва. Дрвопрерађивачки погони се по заступљености на трећем месту и распрострањени су од зоне реке Моравице па до виших делова брдско-планинске зоне.

Поред ових производно прерађивачких капацитета у селима постоје и услужне делатности (продавнице и угоститељски објекти), који у малој мери утичу на запошљавање руралног становништва.

3.4.9 Извори прихода у руралним областима

У руралним областима општине Ариље највећи део прихода се остварује од продаје воћа. Сва произведена количина малине, купине, вишње се продаје хладњачама истог дана када

је убрана. Поред јагодастог воћа значајан приход се остварује продајом јабуке и шљиве. Више од 45% прихода у руралним областима се остварује од продаје воћа.

Табела 14. Специјализованост пољопривредних домаћинства, 2011.

	Извор прихода	Учешће у укупном броју домаћинства (%)
1	Доминантно сточарство и ратарство	10
2	Доминантно воћарство	55
3	Доминантно повртарство	5
4	Доминира сеоски туризам	1
5	Доминира шумарство	2
6	“Сваштарска производња”	27

Други велики извор прихода је сточарство и ратарска производња. У сточарству преовлађује узгој крупне стоке, заступљено је и овчарство, али са тенденцијом смањења грла, свињарство је врло мало заступљено, нема производње фармске производње већ се производња одвија на газдинствима са малим бројем грла. Од ратарских култура у зони реке Морвице заступљена је производња стрних жита, кукуруза и кромпира чија се производња протеже и до највиших делова општине. Из ових производњи се остварује око 25% прихода у руралним областима.

Повртарска производња је распрострањена у долини реке Моравице где се отварује 10% прихода у руралним областима. Приходи од шумарства се остварују у планинској зони руралних области и највише се остварују продајом огревног дрвета, а мање продајом техничке грађе. Рурални туризам је у повоју и мали број газдинстава остварује приход од ове делатности.

И даље је у великом броју газдинстава заступљена мешовита (сваштарска производња) јер је посед уситњен и не дозвољава специјализацију производње на великим површинама. Ова производња обезбеђује приход током целе године малим газдинствима. Постепено се прелази на специјализацију производњи, подижу се модерни засади јабуке, малине, боровница великих површина преко три хектара. Просечно рурално домаћинство остварује приходе из више производњи јер величина газдинства условљава разноврсну производњу. Највећи извор прихода је воћарство са 45%, сточарство са 10%, повртарство са 5%, плате и пензије са 15%, шумарство 5 %, прерада пољопривредних производа 5%.

Табела 15. Приходи просечног руралног домаћинства, 2011.

	Извор прихода	Учешће у укупном приходу домаћинства (%)		
		Брдско планинска зона	Зона у долини реке Моравице	Приградска зона
1	Сточарство	17	6	2
2	Воћарство	38	47	40
3	Повртарство	3	7	6
4	Ратарство	9	8	1

5	Рурални туризам	1	2	1
6	Плата	5	16	34
7	Пензија	12	9	15
8	Шумарство	15	5	1

3.4.10 Пласман производа

Пољопривредни производи, који се произведу на подручју општине Ариље првенствено се продају прехранбеном сектору у нашој општини (целокупна производња малине, јабуке, купине, боровнице).

Мањи део укупне производње, пољопривредници продају директно на пијацама и поврће, кромпир, јабуку, живу стоку и прерађевине (сир, кајмак, пршуту).

У овом сектору постоје значајни проблеми који се односе на нестабилност тржишта и значајне осцилације у цени пољопривредних производа током низа година.

Најзначајнији проблем се манифестује у цени малине, која се последњих година кретала у распону од 0,80 ЕУР до 2,5 ЕУР, за килограм свеже малине.

3.5 Инфраструктура у руралним областима

3.5.1 Увод

Стање локалне инфраструктуре у општини Ариље може се генерално оценити као делимично задовољавајуће. Неке од предности постојећих инфраструктурних система на територији Општине могу се сумирати кроз следеће: густина путне мреже је на задовољавајућем нивоу, развијени су водоводни системи у граду и у приградским насељима, задовољавајући резервоарски капацитети, постојање фабрике за прераду воде, развијеност електро-дистрибутивне мреже, итд.

Међутим, на другој страни присутни су и бројни недостаци: коловозна конструкција је у лошем стању, не постоје системи за пречишћавање комуналних отпадних вода, водоводна и канализациона мрежа је дотрајала, слабо развијена канализациона мрежа, итд. Због тога је у наредном периоду потребно више пажње и улагања посветити развоју и побољшању стања локалне инфраструктуре, што представља један од предуслова за подизање стандарда и побољшање услова живота и рада људи на територији Општине.

3.5.2 Путна инфраструктура

Путна инфраструктура Општине Ариље повезује Ариље са свим значајнијим центрима у Србији. Мрежу путева на подручју општине Ариље чине локални путеви у дужини од 250 км, некатегорисани у дужини од 400 км, регионални у дужини од 43 км и магистрални у дужини од 12,6 км. Целокупна мрежа путева Општине Ариље се везује на магистрални пут М 21/1 и на регионални пут Р 228 док је мрежа локалних путева још недовољно изграђена тако да не задовољава ни густином ни квалитетом.

Густина путне мреже на територији Општине Ариље износи 0.87 км/км² што је више од просека централне Србије и Златиборског округа. Степен изграђеност путне мреже са путевима са савременим коловозом, на подручју општине такође је изнад просека Округа и централне Србије.

Табела 16. Дужина путева, 2010.

		Општина (км)	Округ (км)	Удео у дужини путева у округу (%)
Дужина путева – укупно		290	4096	7
Савремени коловоз		153	2004	7,6
Магистрални	Укупно	12	450	2,6
	савремени коловоз	12	450	2,6
Регионални	Укупно	45	733	6,1
	савремени коловоз	39	539	7,2
Локални	Укупно	233	2913	7,9
	савремени коловоз	120	1200	10

3.5.3 Водовод и канализација

Град Ариље се тренутно снабдева водом са три изворишта: Регионални систем за водоснабдевање и “Рзав” Ариље, Извориште “Малско врело” Латвица и звориште Клокоч .

Системом за водоснабдевање општине који је у надлежности ЈКП “Зелен” Ариље покривено је градско језгро и 12 околних месних заједница, које су у непосредној близини града или се налазе у равничарском делу општине (углавном уз ток Моравице узводно према Ивањици и низводно према Пожеги) и чиме је обухваћено око 60% становништва Општине Ариље.

Примарно водоснабдевање највећег броја потрошача је са водосистема “Рзав”. Тренутна просечна потрошња са овог водосистема је око 35 л/с, а у оквиру предвиђених квота унутар система “Рзав” Ариље може да користи максимално 100 л/с. Међутим, велики проблем представљају летњи периоди када постојећи водосистем, услед смањења водостаја није у могућности да подмири потребне количине воде, тако да последњих неколико година долази до рестрикција.

Насеља у брдско планинској зони се водом снабдевају са локалних или индивидуалних изворишта.

У самом граду постојећа канализациона мрежа мешовитог система одвођења вода покрива део територије овог насеља, а у осталим насељеним деловима општине ситуација је веома озбиљна, јер практично не постоје ни системи за сакупљање и одвођење, а ни системи за третман ових вода, већ се дистрибуција употребљених вода врши индивидуално у неадекватно изведене септичке јаме или у оближње водотокове.

Као загађивачи са аспекта продукције отпадних вода јављају се становништво и индустријски комплекси. На подручју општине већина индустријских комплекса лоцирана је

у зони самога града Ариља и за те воде углавном не постоје никакви предтретмани, већ се оне директно изливају у градски колектор, а одатле у реку Моравицу.

У самом Ариљу постоји изграђена канализациона мрежа којом је покривен део територије града, односно део подручја обухваћен генералним урбанистичким планом. Канализациони систем је општег типа, те се састоји од колектора изузетно великих пречника (Ф 1000мм, Ф 800мм, Ф 600мм и Ф 400мм) којима се сакупљене и фекалне и отпадне воде одводе до испуста у реку Моравицу. Све отпадне воде се упуштају у водотокове без икаквог претходног пречишћавања.

3.5.4 Електро инфраструктура

На подручју Општине Ариље, постоји једна ТС 110/35 кВ. Дистрибутивна мрежа на подручју ЕД Ариље напаја се из из ТС 220/110 кВ Пожега и ТС 110/35 кВ Ивањица. У нормалном погону из ТС 220/110 кВ Пожега напаја се ТС 110/35 кВ Ариље¹, на коју отпада 85 % вршног оптерећења. Једна ТС 35/10 кВ - ТС Латвица, напаја се из правца Ивањице.

Инсталисана снага постојећих трансформатора (35/10 кВ и 10/0,4 кВ) задовољава садашње потребе потрошача, али непостојање напајања из више праваца не обезбеђује квалитетно и сигурно снабдевање електричном енергијом конзума Општине. Дугорочно решење јесте завршетак започете изградње ТС 110/35/10 кВ Ариље која треба да створи услове за даљи неометан развој Општине.

3.5.5 Телекомуникациони систем и интернет

Телефонска мрежа са подручја општине Ариље припада мрежној групи Ужице. Фиксна телекомуникациона мрежа у општини Ариље је организована преко шест телефонских централа.

Обухват насеља мрежом телефонских централа у општини Ариље је следећи: ТЦ Ариље (Ариље, Вирово, Церова, Драгојевац, Богојевићи, Вране, Вигоште, Поглед, Грдовићи, део Ступчевића, део Латвице, део Радобуђе), КТЦ Дивљака (Трешњевица, Миросалци, Добраче, део Ступчевића, део Латвице), КТЦ Бреково (Бреково, Бјелуша, део Добрача), КТЦ Гривска (Гривска, део Радобуђе), КТЦ Крушчица (Крушчица, Северово, део Радошева), КТЦ Висока (Висока, део Радошева).

У погледу опслужености телефонским комуникацијама подручје Општине је са 43.7 тел./100 становника изнад просека Републике (30.7). Степен дигитализације мреже (82.8%) је задовољавајући.

Међутим, проблем представља веома мали просторни обухват дигиталних прикључака. Мрежа оптичких каблова није задовољавајућа. У центрима сеоских насеља углавном не постоје телефонске говорнице.

Доступност интернета је омогућена постављањем дигиталних централа на руралном подручју. Само коришћење ове услуге на руралном подручју је врло мало због образовне и старосне структуре становништва.

3.6 Службе подршке

3.6.1 Здравствена и социјална заштита у руралним областима

Здравствена заштита је заступљена преко Дома здравља у граду Ариљу и здравствених амбуланти у селима: Висока, Бјелуша, Бреково, Добраче, Крушчица и Северово. Сеоске амбуланте су пре две године у потпуности реконструисане, али у њима не постоји свакодневна лекарска служба..

Укупан број корисника социјалне заштите чини 2.8% од укупног броја становника у 2004. години. Што се тиче територијалне распоређености нема специфичности нити има концентрације корисника у појединим насељима. У области социјалне заштите деце потребно је обезбедити још објеката за потребе дечијих установа. Потребно је анализирати могућу нову локацију у насељу Вране или неком другом насељу.

3.6.2 Образовни капацитети

Образовна структура становништва у општини Ариље значајно се поправила у последњих 20-ак година. Број становника без завршене основне школе, смањено се са 60% у 1981. години на 27%, у 2002. години. Међутим, ако упоредимо образовну структуру на нивоу општине са подацима на нивоу Републике и Округа, видимо да је она неповољнија у Ариљу.

Наиме, веће је учешће становништва са непотпуним основним образовањем у односу на просек Републике и Округа, док је удео становништва са вишим и високим степеном образовања (5.9%) знатно испод просека Републике и Округа.

Од укупног броја становника изнад 15 година, највише је становника са средним образовањем (38,3%), затим следе становници са завршеном само основном школом (27,5%), са непотпуним основним образовањем (29,5%) и са вишим или високим образовањем (6%).

На подручју општине Ариље постоје 4 основне школе са укупно 97 одељења и 1829 ученика, што чини 9,24% од укупног броја становника на територији општине. Основне школе налазе се у Ариљу, Латвици, Брекову и Крушчици, а свака има од 1 до 4 издвојена одељења (укупно 10), тако да наставу у њима похађају ученици са целокупне територије општине Ариље.

Број ученика у одељењу креће се у интервалу од 2 (у сеоским школама) до 32 у школи у Ариљу. Просечан број ученика по одељењу је: у ОШ Ариље: 25,6 ; у ОШ Латвица: 17 ; у ОШ Бреково: 8 и у ОШ Крушчица: 7,5 тако да је просек на нивоу општине 18,8 ученика по одељењу. Број ученика у школама у Крушчици и Брекову и њиховим издвојеним одељењима драстично се смањено у односу на период од пре 15-20 година због миграција становништва из ових удаљених села у градска и приградска насеља. Међутим, број ученика у овим школама у последњих 5 година не опада и постоји тенденција благог раста из године у годину.

У свим основним школама на подручју општине заспослен је одговарајући број адекватно образованих наставника, тако да је квалитет образовања ученика квалитетно.

Већина сеоских средина нема организовану предшколску наставу, осим приградских насеља, што локалном становништву представља велики проблем па децу морају превозити до места где је организована предшколска настава.

3.6.3 Стручне саветодавне службе

Подручје општине Ариље територијално припада Пољопривредној служби Чачак. Обзиром на веома велики број пољопривредних произвођача, посебно малине, није могуће квалитетно и правовремено пружити саветодавне услуге свим приизвожачима са постојећим бројем саветодаваца у служби.

Општина Ариље је због ових проблема децембра 2006 године основала локалну саветодавну службу „Иновациони центар за пољопривреду“, модерну саветодавну службу која у свом саставу има агрохемијску лабораторију, лабораторију за анализу пестицида и тешких метала, основну зоотехничку службу и прогнозно метеоролошку службу. Центар пружа пољопривредним произвођачима свакодневно саветодавне услуге из свих области производње.

Центар је носилац: увођења нових технологија и производњи, као што је производња култивисане боровнице, увођења савремених стандарда и правила добре пољопривредне праксе као ГЛОБАЛГАП да би пољопривредни произвођачи што лакше припремили своје производе за пласман на Европско тржиште.

Иновациони центар за пољопривреду планира проширење својих услуга и подизање капацитета запошљавањем нових, високообразованих кадрова.

3.6.4 Подршка економским активностима

У Општинској управи Ариље Ариље врло је активна Канцеларија за локални економски развој, она је носилац израде свих пројеката значајних како за Општину Ариље, тако и за локалну заједницу. Поред тих активности канцеларија је уско повезана и са руралним становништвом учествујући у решавању њихових проблема.

Канцеларија у свом саставу има и запосленог задуженог за развој руралног туризма, што се огледа у повећаној заинтересованости локалног становништва за уређење и категоризацију својих објеката ради побољшања туристичке понуде и стицања новог прихода.

Фонд за развој пољопривреде општине Ариље је основан од стране Скупштине општине Ариље на седници од 31.3.2009. године. Фонд је током 2010 године, на основу Уредбе Владе РС одобрио 6 кредита пољопривредницима, али је током 2011. Влада донела нову Уредбу којом она одустаје од суфинансирања кредита у сарадњи са локалним самоуправама.

3.6.5 Брендирање и сертификација производа

Удружење предузетника општине Ариље уз помоћ Министарства пољопривреде покренуло је током 2008. процес заштите географског имена порекла „Ариљска малина“. Израда елаборате је поверена Иновационом центру за пољопривреду који је са сарадницима успешно завршио израду елаборате и Удружење је добило решење Завода за интелектуалну својину заштите географског имена порекла „Ариљска малина“

У оквиру једног од пројеката који је финансиран од стране Европске уније, током 2011 године сертифициван је Глобал ГАП стандард у производњи малине, код више од 100 пољопривредника у општини Ариље.

На подручју општине постоји велики број производа који могу бити сертифицивани у интегралној и органској производњи и то је значајан потенцијал за даљи развој руралног подручја.

3.6.6 Асоцијације руралног становништва

На територији општине постоје удружења:

- Удружење „Виламет“ Ариље,
- Туристичко удружење „Ариље“,
- Асоцијација за рурални развој Ариља АРДА,
- Удружење корисника вода „Еко-капи“.
- Два пчеларска удружења.

Поред ових удружења постоје и землорадничке задруге Ариље, Рубус, Бреково и Агро КМК.

Асоцијације пољопривредника су углавном на почетку свога рада и нису у значајнијој мери активне у решавању заједничких проблема пољопривредна и спровођења заједничких активности, изузев Удружења „Виламет“, које своје активности углавном усмерава на решавање проблема у вези са ниским откупним ценама малине.

3.6.7 Преглед услуга и сервиса по насељима

У наредној табели дат је преглед јавних услуга и сервиса за свако насеље на подручју општине Ариље.

Табела 17. Преглед услуга и сервиса по насељима

Р. бр.	Насељено место	Основна школа (4 год.)	Основна школа (8 год.)	Амбуланта	Апотека	Ветер. амбуланта	Пољ. апотека	Спортски терени
1	Ариље	-	1		4	6	6	5
2	Бјелуша	1	-	1	-	-	-	1
3	Богојевићи	-	-	-	-	-	-	-
4	Бреково	-	1	1	-	-	-	1
5	Поглед	-	-	-	-	-	-	1
6	Вигоште	-	-	-	-	-	-	-
7	Вирово	-	-	-	-	-	-	1
18	Висока	-	1	1	-	-	-	1
9	Вране	-	-	-	-	-	-	1
10	Грдовићи	-	-	-	-	-	-	-

11	Гривска	1	-	-	-	-	-	-
12	Добраче	1	1	1	-	-	-	1
13	Драгојевац	-	-	-	-	-	-	-
14	Крушчица	-	1	1	-	-	1	1
15	Латвица	-	1	-	-	-	-	1
16	Миросаљци	1	-	-	-	-	-	1
17	Радобуђа	-	-	-	-	-	-	-
18	Радосево	1	-	-	-	-	-	-
19	Северово	1	-	1	-	-	1	1
20	Ступчевићи	-	-	-	-	-	3	-
21	Трешњевица	-	1	-	-	-	-	1
22	Церова	-	-	-	-	-	-	1

3.7 Животна средина

3.7.1 Заштићена природна добра

На територији општине Ариље, налазе се два заштићена природна добра, споменик природе Крашки извор Бјелушка потајница и природна реткост биљна врста Илех ациуфолиум, која имају статус трајне, обавезне намене и без одговарајућег поступка у складу са законом, не могу се мењати.

Крашки извор Бјелушка потајница, у селу Бјелуша на месту званом Луке, стављен је под заштиту као споменик природе, површине 2 45 17 ха. Сврстан је у III категорију заштите, као значајно природно добро, а о њему се стара Општинска управа општине Ариље. Овај интерминентни крашки извор представља други крашки извор овог типа у Србији.

Станиште заштићене биљне врсте *Ilex asuifolium*, у катастарској општини Радосево на локалитету Зеленика, установљено је Уредбом о заштити природних реткости, као природна реткост од изузетног значаја, I категорије заштите, а о њему се стара Завод за заштиту природе Србије.

На подручју општине налазе се пет природних добара за која је предложено успостављање претходне заштите, и то за: предеоне целине Округлица-Височка клисура и Орловача, терموкрашки извор Височка бања, долину Малог Рзава, као и за два крашка врела у клисури Великог Рзава испод Округлице и Зимовника. Округлица - Височка клисура представља јединствени предеони склоп крашких висоравни и клисурастих долина (обухвата делове општина Ариље, Ивањица и Нова Варош).

3.7.2 Квалитет ваздуха

Квалитет ваздуха на сеоском подручју, у вишим деловима општине, је добар. Спуштањем у делове општине са мањом надморском висином квалитет ваздуха опада. Загађивање ваздуха се јавља у урбаним срединама општине као последица великог броја појединачних

ложишта, непостојања даљинског грејања, коришћења чврстих горива (дрва, угаљ) и индустријских постројења.

Додатни извор загађивања ваздуха су саобраћај и неконтролисано спаљивање отпада из погона текстилне индустрије при домаћинствима, спаљивање отпада у појединим индустријским погонима и спаљивање отпада на дивљим депонијама, укључујући биолошки отпад из пољопривредне производње и са зелених површина. Наведени извори загађења емитују сумпордиоксид (CO₂), оксиде азота (NO_x), угљенмоноксид (CO) и чађ, посебно у зимском периоду.

3.7.3 Квалитет земљишта

Подручје општине Ариље одликује се разноврсним типовима и подтипovima земљишта. Земљишта су изразито хетерогена по производним вредностима, литолошкој подлози, старости, дубини активног слоја, водном и ваздушном режиму и др., што опредељујуће утиче на начине њиховог коришћења.

На релативно малом простору, које захвата подручје општине Ариље, издвајају се четири велике групе земљишта:

- земљишта речних долина, сувих речних и језерских тераса и котлина – заузимају око 10% пољопривредних површина и имају велики значај за пољопривредну производњу (повољна конфигурација, дубок и плодан оранични слој, повољна клима, могућност наводњавања),
- новостворена земљишта у првој зони делувијалне акумулације – јесу доминирајућа земљишта и заузимају око 70% површина. То су углавном неразвијена земљишта саразличитом производном вредности. Поред доминирајућих ливада, пашњака и шума, ова земљишта су погодна за узгој малина и другог воћа (јагодасто воће, шљива, јабука), кромпира, сејаних ливада и др.
- скелетоидна земљишта изнад и испод прве зоне делувијалне акумулације – су настала углавном под деградираним шумама и пашњацима деловањем ерозије. Заузимају око 15% површина и највећим делом се налазе у Брдско-планинској зони
- планинске црнице на кречњачкој подлози у зони травне вегетације, на планинским висоравнима обухватају испод 5% површина и налазе се у југозападном делу Општине. Имају различиту производну вредност и користе се за гајење кромпира, или су подпашњацима, ливадама и мањим жбуњем.

Основни узрок угрожавања земљишта је прекомерно и неконтролисано коришћење хемијских средстава у пољопривреди (вештачка ђубрива, пестици итд), посебно у зонама интензивне пољопривредне производње и као последица око 30 година интензивне производње малина. Са друге стране, само 16% од укупних пољопривредних површина је земљиште од прве до четврте бонитетне класе док земљишта слабијих класа (V, VI, VII и VIII) заузимају 83.3% укупних пољопривредних површина.

Велике површине земљишта у општини Ариље у брдско-планинској регији, без обзира на вегетацију којом су обрасле, су на подлогама подложним ерозији. На оваквим теренима мањи и већи водотоци су углавном бујичарског карактера и лако усецају дубока корита стрмих обала услед чега су на дубљим земљиштима честе појаве вододерина и јаруга. Подручје најинтензивније ерозије је са леве стране Великог Рзава, око ушћа Катушнице (десна обала Катушнице припада територији општине Ариље, КО Ђедовац).

Поред природних чинилаца, антропогено дејство је такође узрок ерозивних процеса. Неодговарајући начин коришћења земљишта, промене природне вегетације, претварање шумског у пољопривредно земљиште у ранијем периоду, крчење шума и прекомерне сече су најзначајнији узроци ерозије. У периоду од педесетих година прошлог века па све до данас, вршено је вештачко пошумљавање свих ерозијом нападнутих површина, без обзира на намену: шумска земљишта, деградиране шуме и пољопривредна земљишта.

Такође је услед миграционих кретања становништва од села ка граду, старења и депопулације села долазило и до природног обрастања запуштеног пољопривредног земљишта. Вештачко пошумљавање је у највећој мери вршено четинарским врстама (смрча, црни и бели бор и мале количине ариша, дуглазије, америчког бора итд), а од лишћара је коришћен багрем за изразито ерозивне терене и у мањој мери топола за предео алувијума. Ових култура на територији општине има у приватном и државном власништву и оне су уколико су очуване у категорији високих шума. Евиденција о вештачки пошумљеним површинама нигде се не води прецизно, осим у државним шумама.

3.7.4   Квалитет вода

Велики и Мали Рзав су реке са веома чистом водом богатом кисеоником. Овај квалитет воде се задржава до самог Ариља где се под утицајем испуштања непречишћених комуналних и индустријских отпадних вода квалитет погоршава до ИИИ класе. Из истих разлога вода Моравице је загађена са ивањичке територије. Други узрок загађивања вода је неконтролисано коришћење хемијских средстава у пољопривреди. Квалитет вода из изворишта и бунара је задовољавајућег квалитета.

Канализациони систем општине није повезан нити довољно развијен ни на градском подручју ни у приградским насељима или већим сеоским центрима. Поједини делови приградских насеља имају засебне колекторе тако да у градску канализациону мрежу са збирним колектором нису укључени сви делови система. У овом колектору се сакупља око 70% отпадних вода из канализационе мреже и оне се из њега без претходног третмана испуштају у Моравицу. Остатак отпадних вода се из канализационих одвода без претходног третмана директно испушта у Велики Рзав или Моравицу. Градска канализациона мрежа је заједничка за индустријске, фекалне и атмосферске отпадне воде које се не пречишћавају.

3.7.5   Управљање отпадом

Адекватан третман и одлагање отпада један је од већих проблема општине Ариље, посебно обзиром да на територији општине не постоји званична депонија за одлагање отпада.

На територији општине постоје различите врсте отпада: комунални отпад; чврсти комунални отпад; кабасти отпад; биолошки комунални отпад; индустријски отпад; опасни медицински отпад и друге врсте опасних отпада (фармацеутски отпад), отпад из фотографских лабораторија, отпад од заштитних средстава у пољопривреди и тд. индустријски отпад.

Комунални отпад се од затварања сметлишта у Вирову 2002. године, које се налазило на обали реке Моравице, привремено одлаже на сметлиште "Годовик" у општини Пожега, до

изградње санитарне регионалне депоније у Ужицу, како је предвиђено Националном стратегијом управљања отпадом.

Табела 18. Обухват прикупљања комуналног отпада 2011.

Насеље	Укупан број домаћинстава	Број домаћинстава обухваћених прикупљањем отпада
Ариље	2161	1683
Вране	231	188
Грдовићи	149	61
Церова	365	110
Богојевићи	183	14
Поглед	199	105

Поред тога, на подручју општине не постоје депоније за одлагање посебних категорија отпада, као што је грађевински отпад, животињски отпад и други отпад из пољопривреде (не постоји сточно гробље), нити је решено збрињавање опасног отпада (медицинског). Недостатак ових одлагалишта или начина за безбедно збрињавање ових врста отпада може значајно угрозити животну средину.

3.7.6 Утицај економских активности на животну средину

У општини Ариље нема привредних субјеката који значајно утичу на загађење животне средине. Највећи негативан утицај на животну средину имају отпадне воде које се непрећишћење изливају у корита река Рзава и Моравице. Поред изливања отпадних вода животну средину угрожава и неконтролисана употреба минералних ђубрива и средстава за заштиту биља.

4 SWOT АНАЛИЗА

4.1 Увод

SWOT анализа (анализа унутрашњег и спољног окружења) обједињује и представља анализу стања у Општини Ариље добијену групним и индивидуалним интервјуима заинтересованих страна о проблемима и потребама заједнице, као и податке и анализе из донетих стратешких докумената општине Ариље:

1. Програм развоја општине Ариље 2007-2022
2. Просторни план општине Ариље
3. Стратегија економског развоја општине Ариље 2006-2015
4. Општина Ариље – Профил заједнице, Канцеларија за локални економски развој 2007
5. Програм развоја туризма општине Ариље

То указује на реално сагледавање снага и развојних могућности са једне стране и слабости и препрека, са друге стране.

4.2 SWOT матрица

4.2.1 Демографски ресурси

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> • Становништво заинтересовано за очување и развој локалне средине • Релативно добри услови за живот и привређивање на селу • Изградња путева и комуналне инфраструктуре у селима • Постојећи демографски ресурси 	<ul style="list-style-type: none"> • Број становника прогресивно се смањује у општини • Негативна стопа природног прираштаја • Висока просечна старост становништва • Непостојање локалне популационе стратегије • Велике унутрашње миграције у општини, посебно исељавање са села
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> • Унапређење квалитета живљења, инфраструктуре, јавних служби и услужног сектора 	<ul style="list-style-type: none"> • Одлазак младих, образованих стручњака из општине • Удаљеност од главног града

<ul style="list-style-type: none"> Обуке становништва за рад у угоститељству и туризму, у деловима Општине где су утврђени туристички потенцијали 	
--	--

4.2.2 Природни ресурси

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> Квалитетно земљиште и агроеколошки услови за профитабилну производњу производа за којима расте тражња на светском тржишту (јагодасто воће) Велике резерве кречњака, шљунка и брече на Клокочу Велике количине огревног дрвета Водни ресурси (за пиће, наводњавање, риболов, туристичке активности, производњу електричне енергије), Шумски производи (дрво и споредни шумски производи) 	<ul style="list-style-type: none"> Мало уређених водотокова Слаба искоришћеност водних ресурса за наводњавање Лоша структура шума мали проценат високих шума (26 %) Не постоји органска производња на територији општине Развој алтернативних грана пољопривреде на ниском нивоу Нерационално коришћење шумских ресурса.
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> Развој производње јагодастог воћа у полузатвореном простору Коришћење повољних агроеколошких услова, Коришћење водних ресурса за планско наводњавање 	<ul style="list-style-type: none"> Мало учешће равног рељефа у структури пољопривредних површина Слабо изграђена приступна мрежа путева Ограничења у коришћењу природних ресурса у заштићеним зонама водотока Рзава

4.2.3 Економија руралних области

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> Развијен је предузетнички дух и традиција приватног предузетништва; Привреда је претежно производна и није уско специјализована; Константан је пораст извоза и спољнотрговинског суфицита; Нема крупних привредних система, што је чини прилагодљивијим условима тржишта; Власничка трансформација друштвеног сектора је завршена; Број незапослених се последњих година константно смањује 	<ul style="list-style-type: none"> Уситњеност поседа Недостатак стручне радне снаге Неискоришћени водни ресурси за наводњавање пољопривредних површина Неусклађено школство према потребама привреде Мали број категорисаних смештајних капацитета у сеоским домаћинствима Недовољна обученост становништва о могућностима развоја руралног туризма Лош маркетинг
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> Развој нових видова прераде пољопривредних производа 	<ul style="list-style-type: none"> Слаба мотивисаност младих Мали подстицаји локалне управе и МПШВ

<ul style="list-style-type: none"> • Даље усавршавање производње јагодастог воћа • Постицање развоја сточарства • Изградња савремених система за наводњавање • Увођење потребних стандарда у производњу (глобалгап) • Развој органаске производње • Интензивна промоција воћарске производње 	
--	--

4.2.4 Инфраструктура у руралним областима

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> • Изграђена мрежа локалних путева • Релативно добар географски положај у односу на шире системе • Регионални систем водоснабдевања Рзав • Изграђени значајни објекти и мреже водовода и канализације (довољан резервоарски простор, магистрални и главни водови, и др.) • Разграната мрежа путева • Решено питање изворишта водоснабдевања • Разграната мрежа јавне расвете • Пословно окружење и велики број привредних субјеката 	<ul style="list-style-type: none"> • Лош квалитет путне мреже и недостатак мостова на река • Лоша покривеност РТВ сигнаlima и сигнаlima мобилне телефоније у сеоским подручјим • Недовољна обухваћеност сеоских подручја мрежом водовода и канализација • Неконтролисано изливање фекалија у речне токове ван система градске канализације • Недефинисно газдовање сеоским водоводима и лоша контрола квалитета воде на сеоским водоводима.
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> • Изградња система за пречишћавања отпадних вода • Изградњ гасовода и гасификација насеља и прерадних капацитета 	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатак планова и планске документације • Недостатак финансиских средстава

4.2.5 Службе подршке

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> • Здравствена заштита на територији Општине је добро развијена као и мрежа сеоских здравствених станица и амбуланти • Добро организована мрежа школских објеката • Формирана локална саветодавна служба ИЦП • Основан фонд за кредитирање 	<ul style="list-style-type: none"> • Недовољно присуство лекара и другог техничког особља на терену • Недовљни капацитети локалне саветодавне службе

полопривредника	
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> Модернизација здравствених и стоматолошких услуга на руралном подручју Проширење капацитета локалне саветодавне службе 	<ul style="list-style-type: none"> Мали и несигурни подстицаји МПШВ

4.2.6 Животна средина

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> Висок квалитет ваздуха Очувани земљишни ресурси Висок квалитет водотокова и изворишта Нема привредних субјеката, великих загађивача 	<ul style="list-style-type: none"> Велики број дивљих депонија Изливање непречишћених отпадних вода у реку Рзав и Моравицу
Могућности	Препреке
<ul style="list-style-type: none"> Изградња постројења за пречишћавање отпадних вода Изградња централне топлане на гас 	<ul style="list-style-type: none"> Непостојање планова за изградњу

4.3 Анализа развојних могућности

Потенцијали за развој	Ограничења развоја
<ul style="list-style-type: none"> Повољни природни услови за производњу пољопривредних производа за којима расте тражња на светском тржишту (малина, јабука, шљива, купина, боровница, кромпир) Развијена производња малине, јабуке и шљиве Развијена мрежа откупних станица и расхладних капацитета Традиција и искуство у пољопривредној производњи Спремност пољопривредних произвођача за прихватање нових технологија; Повољни природни услови за развој сточарства Очувана животна средина Основан Иновациони центар за пољопривреду Природни услови за развој сеоског туризма, Изградња мањих прерадних погона у сеоским насељима, 	<ul style="list-style-type: none"> Депопулација и старење сеоског становништва Мали број савремено организованих (комерцијалних) газдинстава Техничко–технолошка застарелост механизације Недовољни капацитети стручних служби и недовољна обученост пољопривредних произвођача за савремене технологије Недовољна организованост пољопривредника Уситњеност земљишног поседа Недовољно развијена инфраструктура и комуналне услуге на сеоском подручју Недовољна подршка локалне самоуправе Слабе маркетиншке активности Недовољна развијеност финалних прерађивачких капацитета Недовољно коришћење водних ресурса за наводњавање

	<ul style="list-style-type: none"> • Велике површине запушеног или неискоришћеног пољоприведног земљишта • Неконтролисана градња на најбољем пољопривредном земљишту.
--	--

5 СТРАТЕГИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

5.1 Визија руралног развоја

Рурално подручје општине Ариље може бити значајан ресурс за укупни материјални и друштвени развој руралних заједница, привлачно за његове становнике и посетиоце, као и угодно за живот, рад и боравак.

Због тога, ова Стратегија полази од претпоставке да радикалне промене у развоју руралног простора општине Ариље захтевају битно побољшање услова за рад и живот становништва на том простору.

Визија развоја руралних подручја општине Ариље:

ЕКОНОМСКИ ЈАКА И РАВНОМЕРНО РАЗВИЈЕНА СЕОСКА ПОДРУЧЈА, У КОЈИМА СТАНОВНИЦИ СВОЈИМ ДЕЛОВАЊЕМ ОБЕЗБЕЂУЈУ УСЛОВЕ ЗА КВАЛИТЕТНИЈИ ЖИВОТ, ДОПРИНОСЕ РАЗВОЈУ ЗАЈЕДНИЦЕ И АКТИВНО УЧЕСТВУЈУ У ОЧУВАЊУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.

5.2 Стратешки циљеви

Стратешки циљеви Општине Ариље на подручју руралног развоја за период до 2020. године су:

1. Побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства,
2. Очување природе и рационално газдовање природним ресурсима и
3. Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији.

Избор оваквих стратешких циљева руралног развоја у потпуности је у сагласности са Директивом Европске комисије број 1698/2005 која регулише начин подршке руралном развоју из Европског фонда за пољопривреду и рурални развој (EAFRD) за земље чланице ЕУ.

Први стратешки циљ – Побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства у потпуности уважава привредну структуру општине Ариље у којој значајно место заузимају пољопривреда и шумарство, као и богату ресурсну подлогу коју чине површине

пољопривредног и шумског земљишта. Овај циљ има пет специфичних циљева који се односе на повећање нивоа инвестиција на пољопривредим газдинствима у процесима прераде и продаје пољопривредних производа, подршку организовању пољопривредних произвођача и власника шума и подршку унапређењу руралног финансирања. За реализацију овог циља предвиђено је 13 мера и 31 подмера.

Други стратешки циљ – Очување природе и рационално газдовање природним ресурсима добија на значају због растућег конфликта између интензивирања пољопривредне производње и коришћења модерних технологија у пољопривреди, шумарству и прерађивачкој индустрији и потребе очувања природе и њене заштите од даље деградације. Овај стратешки циљ има три специфична циља који се односе на одрживо газдовање природним ресурсима приликом обављања делатности пољопривреде и шумарства, одрживо управљање ловним и риболовним ресурсима и одрживо газдовање сеоским животним простором. За реализацију циља очувања природе и рационално газдовање природним простором предвиђено је 5 мера и 10 подмера.

Трећи стратешки циљ – Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији је и до сада био препознат као изузетно значајан за заустављање даље депопулације соских простора и стварања претпоставки за дислокацију и диверсификацију разних видова непољопривредних делатности из урбаних према руралним подручјима. Овај циљ има 6 специфичних циљева који се огледају у: изградњи и бољем одржавању сеоске инфраструктуре, унапређењу доступности јавних услуга сеоском становништву, заштити и очувању природног и културно-историјског наслеђа у руралном простору, даљој диверсификацији пољопривредних и непољопривредних активности и подршци оснивању и раду МСП на селу, развоју и унапређењу услуга руралног туризма и подршци развоју локалних иницијатива сеоског становништва. Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији оствариће се путем реализације 15 мера и 33 подмере, посебно осмишљених за реализацију овог циља.

За реализацију целовите Стратегије руралног развоја Општине Ариље Арије предвиђена су три стратешка циља, 14 специфичних циљева, 33 мере и 74 подмере.

5.3 Матрица циљева и мера

МАТРИЦА ЦИЉЕВА И МЕРА за реализацију Стратегије руралног развоја општине Ариље		
1. Стратешки циљ – ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		
Специфични циљ	Мера	Подмера
1.1 Инвестиције на пољопривредним газдинствима	1.1.1 Инвестиције у пољопривредну механизацију	1.1.1.1 Подршка набавци механизације на пољопривредном газдинству.
		1.1.1.2 Подршка изградњи надстрешница за смештај и сервисирање пољопривредне механизације.
	1.1.2 Инвестиције у сточарству	1.1.2.1 Подршка набавци квалитетних приплодних јуница, оваца/коза, назимица.

		1.1.2.2	Подршка адаптацији постојећих и изградњи нових објеката за смештај стоке
		1.1.2.3	Подршка проширењу постојећих и изградњи нових рибњака.
		1.1.2.4	Подршка набавци опреме за мужу, изђубравање и спремање сточне хране.
		1.1.2.5	Субвенционисање вештачког осемењавања крва.
	1.1.3 Инвестиције у биљној производњи	1.1.3.1	Подршка изградњи стакленика/пластеника, набавци опреме за пластеничку/стакленичку производњу и коришћењу термалних вода.
		1.1.3.2	Подршка инвестицијама у подизању нових воћњака.
		1.1.3.3	Подршка интензивирању производње сточне хране.
		1.1.3.4	Подршка набавци опреме за производњу воћа у полузатвореном и затвореном простору.
	1.1.4 Уређење пољопривредног земљишта	1.1.4.1	Подршка активностима на уређењу пољопривредног земљишта (одводњавања, наводњавања, калцификација, мелиоративно уређење ливада и пашњака)
		1.1.4.2	Подршка развоју дигиталног земљишног информационог система (GIS)
	1.1.5 Унапређење економске вредности шума	1.1.5.1	Обезбеђење стручне помоћи код израде плана газдовања приватним шумама
		1.1.5.2	Искоришћавање секундарних шумских производа.
1.2 Ивестиције у прераду и маркетинг пољопривредних производа	1.2.1 Инвестиције у модернизацију постојећих и изградњу нових прерађивачких капацитета	1.2.1.1	Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области млекарске индустрије.
		1.2.1.2	Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области месне индустрије.
		1.2.1.3	Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области прераде воћа и поврћа

		1.2.1.4 Подршка обнови и реконструкцији постојећих и изградњи нових прерађивачких капацитета у области прераде лековитог, ароматичног, медоносног и шумског биља
	1.2.2 Подршка за улазак у системе контроле и потврде квалитета и безбедности прехранбених производа	1.2.3.1 Подршка увођењу система квалитета и безбедности хране у прерађивачким објектима и сертификацији производње
		1.2.3.4 Подршка у увођењу и сертификацији Добре пољопривредне праксе на пољопривредним имањима
1.3 Јачање капацитета организација пољопривредних произвођача	1.3.1 Подршка организацијама пољопривредних произвођача	1.3.1.1 Обезбеђење бесплатних саветодавних услуга и правне помоћи код организовања пољопривредних произвођача у задруге или удружења
		1.3.1.2 Подршка учешћу група пољопривредних произвођача на локалним и међународним сајмовима
1.4 Унапређење људских ресурса у руралном подручју	1.4.1 Повећање знања и вештина пољопривредних произвођача и власника приватних шума.	1.4.1.1 Организовање и (су)финансирање извођења теоретских и практичних обука пољопривредних произвођача и власника приватних шума.
		1.4.1.2 Организовање и (су)финансирање студијских путовања и узајамних посета за пољопривредне произвођаче и власнике приватних шума.
		1.4.1.3 Практична обука пољопривредних произвођача и власника приватних шума из области информатике и коришћења рачунара.
	1.4.2 Унапређење саветодавних услуга у области пољопривреде и руралног развоја	1.4.2.1 Организовање и суфинансирање специјалистичких обука за саветодавце.
		1.4.2.2 Суфинансирање специфичних саветодавних програма за унапређење продуктивности и конкурентности пољопривреде.
	1.4.3 Подршка младим пољопривредним произвођачима	1.4.3.1 Давање додатних материјалних подстицаја младим пољопривредним произвођачима за њихова инвестициона улагања.
		1.4.3.2 Пружање бесплатне помоћи код

		израде пословног плана за оснивање/развој пољопривредног газдинства младим пољопривредним произвођачима.
1.5 Подршка руралном финансирању	1.5.1 Подршка кредитирању инвестиционих улагања у пољопривреди	1.5.1.1 Одобравање кредита преко Фонда за развој пољопривреде..
2. Стратешки циљ – ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА		
2.1 Одрживо управљање природним ресурсима у пољопривреди	2.1.1 Подршка мерама заштите животне средине	2.1.1.1 Увођење обуке пољопривредних произвођача за контролисану и правилну употребу заштитних хемијских средстава и природних и вештачких ђубрива.
		2.1.1.4 Суфинансирање процеса преласка на органски и интегрални начин производње, укључујући процес сертификације.
	2.1.2 Превенција и отклањање последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству	2.1.3.1 Исплата једнократних накнада у случају наступања последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству.
		2.1.3.2 Подршка програмима противградне заштите, као и другим програмима превенције од елементарних непогода.
2.2 Одрживо управљање ловним и риболовним ресурсима	2.2.1 Подршка развоју лова	2.3.1.1 Подршка организовању рада корисника ловишта
		2.3.1.2 Промоција и развој ловног туризма
	2.2.2 Порибљавање риболовних подручја	2.3.2.1 Суфинансирање порибљавања риболовних подручја
2.3 Одрживо газдовање сеоским животним простором	2.3.1 Заштита природних извора, водотока и простора	2.3.1.1 Финансирање заштите природних извора и водотока од загађења
		2.3.1.2 Финансирање трошкова уклањања и санације дивљих депонија
		2.3.1.3 Суфинансирање трошкова изградње или адаптације адекватних одлагалишта чврстих и течних природних ђубрива
3. Стратешки циљ – ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ		
3.1 Изградња и одржавање сеоске инфраструктуре	3.1.1 Побољшање мреже сеоских путева	3.1.1.1 Редовно одржавање постојећих сеоских макадамских и асфалтираних путева

		3.1.1.2 Асфалтирање сеоских макадамских путева
		3.1.1.3 Изградња нових сеоских путева
	3.1.2 Побољшање водоснабдевања	3.1.2.1 Суфинансирање изградње и санације сеоских водовода
	3.1.3 Изградња културно-забавних и спортско-рекреативних садржаја	3.1.3.1 Изградња и адаптација сеоских домова
		3.1.3.2 Изградња спортских терена и игралишта на селу
	3.1.4 Побољшање начина одвођења отпадних вода	3.1.4.1 Суфинансирање изградње заједничких система за одвођење отпадних вода
3.2 Побољшање доступности јавних услуга сеоском становништву	3.2.1 Унапређење квалитета услуга образовања	3.2.1.1 Финансирање обнове сеоских школа
	3.2.2 Унапређење здравствених услуга	3.2.2.1 Одржавање постојећих сеоских амбуланти
		3.2.2.2 Организовање повремених долазака лекара различитих специјалности у рурална подручја
3.3 Заштита и очување природног и културног наслеђа у руралним подручјима	3.3.1 Истраживање и заштита природног наслеђа	3.3.1.1 Израда и доношење планова заштите природе – појединих локалитета или природних врста
		3.3.1.2 Проглашење појединих подручја заштићеним природним подручјима
	3.3.2 Истраживање и заштита културно-историјског наслеђа	3.3.2.1 Финансирање истраживања културно-историјског наслеђа
		3.3.2.2 Заштита локалитета који садрже вредно културно-историјско наслеђе
3.4 Диверсификација непољопривредних и пољопривредних активности на селу	3.4.1 Подршка развоју микробизниса у руралним подручјима	3.4.1.1 Обука за израду сувенира и других производа кућне радиности од природних материјала
		3.4.1.2 Стимулисање активности обраде и прераде дрвета у руралним подручјима
		3.4.1.3 Обука за сакупљање љековитог биља и шумских плодова.
		3.4.1.4 Финансијска подршка за оснивање микро фирми изван сектора пољопривреде и прехранбене индустрије
	3.4.2 Унапређење продаје пољопривредних	3.4.2.1 Организовање локалних сајмова и изложби пољопривредних производа и производа кућне

	производа	радиности
		3.4.2.2 Финансијска подршка за развој нових брендова и амбалаже на газдинствима.
3.5 Оснивање и развој микро, малих и средњих предузећа на селу	3.4.3 Подршка преради производа директно на газдинству	3.4.3.1 Подршка инвестицијама у прераду биљних и сточарских производа директно на имању (укључујући љековито биље, шумске плодове, гљиве и др.)
		3.4.3.2 Подршка пројектима промовисања и заштите географског порекла пољопривредних производа произведених или прерађених на газдинству
	3.5.1 Подршка оснивању и раду нових микро, малих и средњих предузећа у руралним подручјима	3.5.1.1 Одржавање информативних семинара о могућностима и условима оснивања МСП
		3.5.1.2 Бесплатна правна помоћ код регистрације нових МСП
		3.5.1.3 Обезбеђење повољних кредита за МСП која послују у руралном подручју.
	3.5.2 Подршка развоју женског предузетништва у руралном подручју	3.5.2.1 Подршка обуци жена из руралних подручја у предузетништву
		3.5.2.2 Подршка развоју пословних активности жена у руралном подручју
3.6 Унапређење и развој услуга руралног туризма	3.6.1 Промоција руралног туризма	3.6.1.1 Финансирање учешћа на локалним и међународним туристичким сајмовима
		3.6.1.2 Израда промотивног материјала о туристичкој понуди
	3.6.2 Унапређење капацитета за пружање туристичких и угоститељских услуга	3.6.2.1 Суфинансирање адаптације приватних објеката за боравак и смјештај туриста
		3.6.2.2 Финансирање изградње заједничке туристичке инфраструктуре
		3.6.3.3 Обука чланова сеоских домаћинстава за пружање туристичко-угоститељских услуга
		3.6.3.4 Интересно организовање пружалаца туристичко-угоститељских услуга

6 ПАРТНЕРСТВА У СПРОВОЂЕЊУ ПОЛИТИКЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

У структури руралних подручја и активностима руралних домаћинстава, пољопривреда чини само један, али значајан, сегмент који је чврсто повезан са другим привредним и друштвеним делатностима и са природним окружењем. До сада се већа пажња придавала решавању проблема у пољопривреди, а не целовитом третману руралних подручја, што је неопходно мењати. Циљеви и смернице деловања пољопривредне политике треба да буду одговор на потребу унапређења стања у сектору, како би се он успешније носио са изазовима и потешкоћама које доносе међународне интеграције.

Економски развој руралних подручја не може се остварити ослањањем само на пољопривреду и шумарство, занемарујући при томе друге делатности. Дугорочни одрживи интегрални развој руралних подручја треба да буде стратешки циљ укупног привредног и друштвеног развоја, будући да и друге привредне и друштвене делатности и активности (нпр. образовање, трговина, саобраћај и везе, здравствена и социјална заштита, занатство, туризам, друге услужне делатности, инфраструктура, предузетништво, МСП, заштита околине, невладин сектор и др.) имају велики утицај на развој руралних подручја.

Анализирајући стање развијености руралних подручја у општини Ариље, може се поуздано закључити да би њихово даље заостајање у развоју неминовно водило ка успоравању укупног привредног и друштвеног развоја целокупне општине.

Полазећи од значаја сектора пољопривреде, шумарства, водопривреде, прехранбене и дрвопрерађивачке индустрије, МПТШВ има водећу улогу у осмишљавању и спровођењу политике руралног развоја. Међутим, треба посебно истаћи да развојни циљеви, приоритети и програми у надлежности овог министарства морају бити усклађени и укључени у целокупну мрежу коју чине и друга министарства и органи јавне управе, локална самоуправа, привредне и услужне делатности, невладин сектор и др. Одређени број важних активности, усмерених на убрзање процеса руралног и регионалног развоја, треба да се одвија у оквиру и на нивоу појединих државних институција.

У органима локалне самоуправе постоје тела (одељења, службе, агенције и слично) надлежна за питања развоја, укључујући и рурални развој. У једном броју општина успостављене су (локалне) развојне агенције, предузетнички центри и слични облици организовања, који се баве питањима материјалног развоја на локалном нивоу. Ови организациони облици су у већој или мањој мјери развили одређени степен партнерства и сарадње са владиним и невладиним сектором. Оснивачи тих тијела су, по правилу локалне самоуправе.

Међутим, у садашњем периоду политика и програми руралног развоја различитих установа и нивоа јавне управе нису усклађени и координисани. Полазећи од сложености проблематике руралног развоја, која укључује пољопривреду и прехранбену индустрију, шумарство и дрвопрераду са осталим привредним и услужним делатностима, нужно је успоставити ширу сарадњу различитих тијела државне управе и других субјеката, ради што квалитетнијег провођења политике руралног развоја.

Пословни и цивилни сектор, имајући у виду сложеност процеса руралног развоја, треба да имају крајње активну улогу и да буду стално укључени у његово планирање и спровођење, посебно на локалном нивоу. Иницијативе зачете на локалном нивоу биће делотворније и трајније ако се буду заснивале на комплементарној сарадњи сва три сектора: јавног, пословног и цивилног.

Организације цивилног друштва су се доказале својим деловањем на подручју информисања и неформалног образовања – едукацијом и тренингом, директно или посредно везаним уз рурални развој, као што су: стратешко планирање, израда пројеката у складу са захтјевима ЕУ, управљање пројектима, организовања локалне заједнице, као и подстицање и учешће у различитим активностима на самом терену.

Пословни сектор се у све већој мери афирмише као незамењиви учесник развојних пројеката на свим нивоима. Тако је његово учешће најснажније у улози инвеститора, засновано на новим модалитетима приватно-јавног партнерства, увођење иновативних пословних приступа, подстицања добре праксе, покретања кооперације и сл.

На оперативном нивоу у циљу стручног провођења Стратегије руралног развоја треба основати **Центар за рурални развој** на нивоу Општине Ариље чиме би се ојачала институционална уређеност која је битна за успешну имплементацију програмских активности руралног развоја.

У првом периоду реализације Стратегије руралног развоја, стручну и оперативну улогу његове реализације могла би да преузме Општинска управа општине Ариље, преко Канцеларије за локални економски развој (због рационализације трошкова), а да се у каснијем периоду овај организациони облик развије у Агенцију (Центар) за рурални развој.

Ово тело мора успоставити чврсту и континуирану комуникацију и сарадњу са свим владиним и невладиним институцијама и органима, затим сличним телима која су успостављена у другим општинама, а баве се пословима руралног развоја.

7 ПРИСТУП РУРАЛНОМ РАЗВОЈУ У ЗАВИСНОСТИ ОД СТЕПЕНА РУРАЛНОСТИ

У претходном делу стратегије било је више реччи о стању развијености и значају развоја руралних подручја, са посебним акцентом на развој руралних заједница. При томе је посебно истицан интегрални рурални развој што представља најснажнији одговор на развојне изазове неразвијених руралних подручја.

Само утврђивање руралног простора, дефинисано је методологијом OECD-а, али је нужно уважавати и одређене специфичности подручја за која се приступа програмирању руралног развоја. Те специфичности, односе се, пре свега, на различит степен укупне развијености, затим природне, људске, инфраструктурне, образовне, демографске, социјалне и друге карактеристике.

Приступајући програмирању и реализацији Стратегије руралног развоја општине Ариље, морају се имати у виду мање развијена подручја због потребе предузимања диференцираних и стимулативних мера, као подстицај убрзанијем развоју и приближавању развијених и неразвијених подручја. Полазећи од тога мора се поћи од показатеља којима се утврђује степен развијености подручја (у овом случају насељених места) и приступи дефинисању спроводивих мера и инструментарија за остваривање бржег и складнијег локалног развоја.

Са становишта **степенa руралности** подручја општине Ариље, извршена је подела општине према броју становника по квадратном километру, као једном од битних параметара за утврђивање степена руралности, а која се примјењује методологијом OECD.

Међутим, општина Ариље поседује одређене просторне специфичности, низак ниво опште развијености, недовољно развијену инфраструктуру и друго, због чега није могуће у целини применити само важећу методологију OECD-а која се примењује у развијенијим земљама.

Због тога, а полазећи од карактеристика руралног простора и специфичности општине Ариље, извршено је груписање насеља према степену руралности у пет категорија и то:

Густина насељености	Насеља
до 30 ст/км ²	Бјелуша, Бреково, Висока, Гривска, Добраче, Крушчица, Радобуђа, Радошево, Северово.
30-75 ст/км ²	Вирово, Драгојевац, Латвица, Миросаљци, Ступчевићи, Трешњевица.
75-150 ст/км ²	Богојевићи, Вране.
преко 150 ст/км ²	Ариље, Поглед, Вигоште, Грдовићи, Церова.

На бази ових података да се закључити да је у општини Ариље ниска насељеност становништва по км² и да доминирају насеља чија насељеност је испод 75 становника по км².

Наведена подела према густини насељености представља поуздан индикатор при реализацији циљева руралног развоја и то са становишта приоритета усмеравања мера у зависности да ли се ради о руралном простору или руралној заједници.

Са становишта услова у којима се привређује и живи, подручје општине Ариље је груписано у три различите зоне.

1. **Брдско-планинска зона** са селима разбијеног типа у западном делу Општине (Радобуђа, Гривска, Северово, Крушчица, Радошево, Висока, Бјелуша, Бреково и Добраче). Ова зона представља претежно пољопривредно подручје у коме доминира воћарство (малина), производња кромпира и сточарство (говедарство). Ово подручје карактерише депопулација и старење становништва.
2. **Зона у долини реке Моравице** са селима која су линеарно распоређена уз магистрални пут и долину реке Моравице у југоисточном делу општине (Драгојевац, Миросалци, Трешњевица, Ступчевићи, Латвица и Богојевићи). У овој зони се налазе економски снажнија сеоска насеља са већ зачетим функцијама центара и тенденцијом згушњавања. Доминира воћарство (малина, јабука) и значајан број мањих погона за прераду воћа, прераду дрвета, као и из текстилног сектора.
3. **Зона у околини општинског центра** са приградским сеоским насељима (Поглед, Вигоште, Церова, Вране, Грдовићи и Вирово), у којима је претежно развијен секундарни и терцијарни сектор делатности, и Ариљем као доминантним центром развоја.

Два претходно изложена критеријума класификације појединих подручја општине Ариље, укључујући и онај према којем се она деле на мање или више рурална, представљају солидну основу за идентификовање мање повољних подручја, односно оних подручја која се у политици ЕУ класификују као Less Favoured Areas (LFA).

Европска комисија у својој политици подршке руралним подручјима уважава постојање мање повољних подручја која заузимају 54% њене територије, према којима је усмерен одређени број посебно дизајнираних мера (*natural handicap payment*), а већина других мера универзалног карактера има диференцирану примену у односу на LFA подручја³.

Према наведеним критеријумима у општини Ариље се као мање повољна подручја одређују насеља: Висока, Бјелуша, Бреково, Добраче, Радошево, Крушчица, Гривска, Северово и Радобуђа.

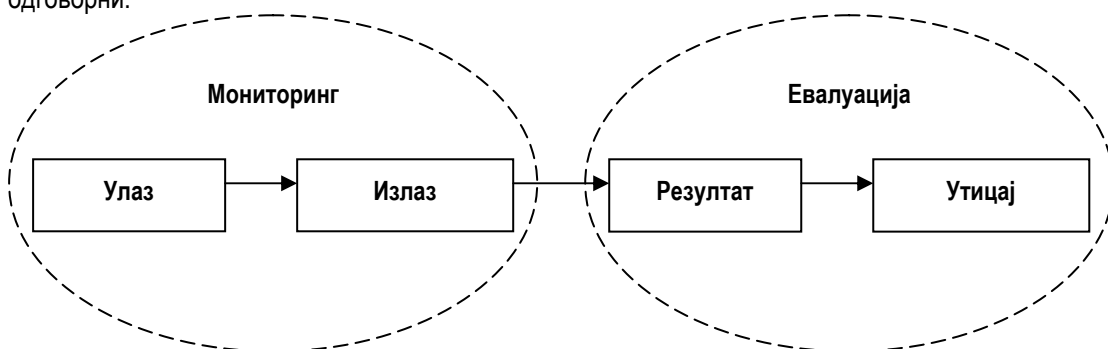
³ Што је дефинисано члановима 37. и 50. прописа ЕК број 1698 из 2005. године који дефинише све видове подршке руралном развоју из Европског пољопривредног фонда за рурални развој (EAFRD).

8 МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Праћење (*мониторинг*) Стратегије представља континуирано прикупљање података о реализацији појединих мера и пројеката у оквиру Стратегије, на основу унапред познатог плана активности, који укључује његову временску и просторну димензију, инпуте, аутпуте и резултате. Оно обезбеђује доносиоцима одлука у спровођењу политике руралног развоја, да континуирано примају повратне информације о имплементацији програма и пројеката, односно резултатима њихове имплементације. Омогућава да се идентификују стварни или потенцијални успеси, односно проблеми и то довољно рано како би се провеле неопходне измјене и прилагођавања у оквиру самих програма и пројеката, односно њихове реализације.

Оцена (*евалуација*) Стратегије представља периодично оцењивање његове релевантности, учинка, утицаја и ефикасности у погледу унапред дефинисаних стратешких и специфичних циљева и појединих мера. Њиме се преиспитује садржај појединих програма, пројеката и активности путем којих се реализује целокупни план и доноси закључци о успешности њихове реализације.

Важно је да се прави разлика између индикатора мониторинга и евалуације: Индикатори мониторинга обезбеђују информације о начину коришћења ресурса, износима подршке, броју корисника и сл. На тај начин, мониторинг индикатори, а нарочито индикатори улаза и излаза, омогућавају корисницима и сарадницима да извештавају о коришћењу ресурса, као и о активностима за које су одговорни.

Ограничења између мониторинга и евалуације

Индикатори за евалуацију се односе првенствено на индикаторе резултата и утицаја, самим тим што се евалуација одвија после мониторинга. Евалуација обезбеђује слику о ефектима мера подршке и концентрисана је на анализу ефективности самог система подршке у смислу достизања стратешких циљева, односно циљева сваке поједине мере.

Такође, евалуацијом се анализира однос између мобилисаних средстава и утицаја који је произведен. Други потенцијални аспект евалуације је оцена релевантности (односе ли се циљеви на стварне потребе), користи (компатибилност ефеката са стварним потребама) и одрживости (очекивања везана за дугорочне ефекте или утицај појединих мера).

Табела 23. Типови индикатора

Тип индикатора	Дефиниција	Пример индикатора (инвестиције на пољopr. газдинству)
Ресурси	Ресурси или индикатори улаза односе се на буџет расположив за сваки од нивоa подршке	Висина подстицајних средстава.
Изрази	Изразни индикатори односе се на активност. Изразом се сматра све оно што је изведено у замену за износ јавне потрошње	Висина инвестиција по пољoprивреднм газдинству. Број корисника који је оставирио подршку.
Резултати	Индикатори резултата односе се на директан и моментални утицај или ефекат програма (мере).	Проценат обухваћених пољoprивредних газдинстава.
Утицај (ефекат)	Индикатори утицаја представљају последице имплементације програма поред његовог директног и моменталног утицаја на кориснике. Утицај се може поделити у две категорије: “специфични” утицај, који се појављује након одређеног временског периода али је у директној вези са спроведеном активношћу и “глобални утицај”, који се односи на дугорочне ефекте на ширу популацију.	Број радних мјеста који су настали као резултат оснивања нових фарми. Укупна додата вредност произведена након годину дана на новооснованим фармама.

Индикатори, према општеприхваћеном енглеском акрониму – SMART, треба да буду специфични, мерљиви, доступни/достижни у погледу економичности, релевантни за дати програм и правовремени. Индикатори се не морају увек односити на квантитативне податке, него у неким случајевима могу укључивати и квалитативну оцену или логичка запажања.

Процес мониторинга обавезан је део имплементације Стратегије руралног развоја, као и израда редовних годишњих извештаја органа који спроводе мониторинг. Годишњи извештаји треба да укључују све квалитативне и квантитативне информације везане за имплементацију Стратегије, укључујући финансијске расходе за сваку меру и мониторинг табеле са индикаторима излаза и резултата, такође за сваку меру.

Процес евалуације одвијаће се током целокупног трајања Стратегије (2012–2020). Процесом континуираног оцењивања (евалуације) Стратегије руралног развоја оцењиваће се напредак у њеној имплементацији, испитивати могућности за њено унапређење, анализирати препоруке за промене у програму, као и припремати елементи за средњорочни преглед (евалуацију) и ex post евалуацију.

Како би ови процеси могли пружати правовремене и поуздане информације о остварењу стратешких циљева развоја пољопривреде и руралних подручја, потребно је утврдити и потврдити да ли:

- План и програм руралног развоја одговара стварним потребама становништва,
- Мере руралног развоја доприносе унапређењу квалитета живота и прихода руралне популације, као и смањењу регионалних неједнакости,
- Мере руралног развоја искључују могућност дискриминације жена у руралном подручју и омогућују активно учешће жена у програмима и равноправно аплицирање на све мере прописане Стратегијом,
- Мере руралног развоја доприносе бољем искоришћењу природних ресурса и
- Мере руралног развоја доприносе унапређењу конкурентности пољопривреде и шумарства.

Потребно је предузети низ активности, који ће умногоме зависити од спремности надлежних органа да испуне захтеве и препоруке у институционалном спровођењу политике руралног развоја, путем партнерства и координације свих релевантних институција које ће омогућити спровођење активности праћења и оцене, односно мониторинга и евалуације реализације плана.

9 ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

- Појам руралног развоја јавља се последњих деценија, а настао је као погодан одговор на проблеме везане за регионалне неједнакости у степену развијености и послужио као прихватљив концепт за комплексније валоризовање развојних потенцијала руралних подручја. Најпознатији аутори заступају тезу да рурално сиромаштво (а не неједнакости) условљава успостављање посебне политике – политике руралног развоја, због чега се рурална неразвијеност може сматрати као основни фактор укупне неразвијености мање развијених земаља.
- У многим земљама бројни разлози су утицали на промену свести и схватању да се проблеми развоја руралних подручја морају решавати на комплекснији начин од онога који нуди само аграрна политика. Аграрна политика је оријентисана секторски, углавном на примарну пољопривреду, тако да она не даје свеобухватна решења развоја руралних подручја.
- Аграрна политика редеофинисана у политику руралног развоја усмерава се не само на пољопривреду, већ на руралну привреду у целини. Тако је створен нови модел развоја намењен одређеном типу привређивања у оквиру новодеофинисаног сектора названог „рурална економија“. То у ствари, подразумева интегралну, територијално заокружену, сеоску привреду и пратеће делатности коју као што су: пољопривреда и прерада пољопривредних производа, шумарство и прерада дрвета, водопривреда, рибарство, туризам, ловство, трговина, занатство, експлоатација и прерада минералних сировина, рударство, енергетика, саобраћај, као и бројне активности везане за здравствену и социјалну заштиту, образовање, заштиту животне средине, заштиту здравља животиња и биљака, просторно уређење, организација становања, путна и друга инфраструктура, културни, спортски и други садржаји.
- Управљање руралном економијом подразумева примену адекватних принципа и приступа као што су: равномерност развоја на бази расположивих ресурса (природни потенцијали, радна снага, доступна технологија и капитал и др.), затим нове приступе, не само заустављање одласка са села, већ и мотивације миграције у супротном правцу, прилагођавање међународном окружењу и то са више аспеката међу којима су најважнији демографски, економско-социјални, институционално-управљачки, еколошки и други.
- Кључну улогу у остваривању развоја руралних подручја, а који је повезан са делатношћу пољопривреде и шумарства, има Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде. МПТШВ треба да осигура да политика руралног развоја, која се спроводи у његовој надлежности, а чији је циљ повећање конкурентности сектора у руралним подручјима (пољопривреда, шумарство, рибарство, ловство, прехрамбена индустрија и др.), директно допринесе повећању привредне активности, конкурентности и тржишности, као и повећању животног

стандарда руралног становништва и друго, да усклађује све друге активности које су у надлежности бројних субјеката, јавног, пословног и цивилног сектора.

- Рурални развој укључује деловање свих кључних привредних и непривредних сектора у руралним подручјима, тако да политика руралног развоја не може бити од користи само одређеним популацијама становништва, нпр. пољопривредницима. Корисници политике руралног развоја треба да буду све категорије становништва (пољопривредници, предузетници, привредници, радници и др.), једном речју, корист треба да има цело друштво. Због тога се на реализацији Стратегије руралног развоја Општине Ариље морају ангажовати све расположиве локалне институције и то из делокруга рада који произлази из њихове надлежности.
- На оперативном нивоу у циљу стручног спровођења Стратегије руралног развоја треба основати Центар за рурални развој на нивоу Општине Ариље чиме би се ојачала институционална уређеност која је битна за успешну имплементацију програмских активности руралног развоја. У првом периоду реализације Стратегије, стручну и оперативну улогу његове реализације могла би да преузме Општинска управа општине Ариље, преко Канцеларије за локални економски развој (због рационализације трошкова), а да се у каснијем периоду овај организациони облик развије у Центар за рурални развој. Ово тело мора успоставити чврсту и континуирану комуникацију и сарадњу са свим владиним и невладиним институцијама и органима, затим сличним телима која су успостављена у другим општинама, а баве се пословима развоја.
- Стратегија руралног развоја Општине Ариље концептуално је постављена тако да кореспондира са концептом планирања и праксом развоја руралних подручја развијених земаља због потребе стварања услова за коришћење средстава из претприступних фондова ЕУ намењених развоју руралних подручја.
- Тежиште улагања стављено је на подршку инвестицијама у модернизацију пољопривредних газдинстава, укључујући и изградњу и боље одржавање сеоске инфраструктуре. При томе се не занемарују други циљеви за чију реализацију би се утрошило мање средстава, што не значи да су они мање важни, него да би се остварили, захтевају мања улагања.
- Финансијско учешће корисника је нарочито значајно код капиталних улагања у објекте, основно стадо, дугогодишње засаде, опрему и друге видове инвестирања у пољопривреду и шумарству и код изградње и обнове сеоске инфраструктуре.
- Један од извора финансирања руралног развоја, нарочито код обезбеђења појединих услуга сеоском становништву, као што су електроснабдевање, водоснабдевање, збрињавање отпадних вода, одвоз чврстог отпада, телекомуникације, радио и телевизија и заштита шума су јавна (државна) предузећа. Они су већински финансијери изградње и одржавања инфраструктуре која сеоском становништву омогућава приступ њиховим услугама, које то становништво углавном плаћа по пуним или субвенционисаним ценама.
- Финансијски мање, а у организационом погледу више, значајан учесник у реализацији појединих мера руралног развоја (обуке, откуп пољопривредних производа, организовање локалних сајмова и сл.) су пољопривредне задруге, удружења пољопривредних произвођача и друге НВО који иницирају одређене активности и анимирају друге институције да се укључе у њихово финансирање.

- Извор финансирања реализације Стратегије руралног развоја чије укључивање се очекује и планира у каснијим годинама његове реализације су претприступни фондови ЕУ обједињени под једним називом IPA (*Instrument for Pre-Accession Assistance*) који су дјелимично (1. и 2. компонета) доступни земљама потенцијалним кандидатима, а у потпуности (свих 5 компоненти) земљама кандидатима.
- Са овом стратегијом Општина Ариље је одлучна у намери да приступи дугорочном, организованом и ситематском планирању и целовитом спровођењу друштвено-економског развоја руралних подручја. При томе, морају се имати у виду околности у којима се доноси Стратегија и у којима ће се реализовати. Наиме, за реализацију утврђених циљева, поред других претпоставки, нужно је осигурати одговарајућа материјална средства. Међутим, материјална средства нису једини услов за остваривање постављених циљева. Без оспособљавања носилаца из свих сектора, разумевања политике руралног развоја, едукације на свим нивоима, синхронизације активности свих учесника, благовремене реализације, контроле учинка, ни већим средствима од планираних не би се могли остварити постављени циљеви.